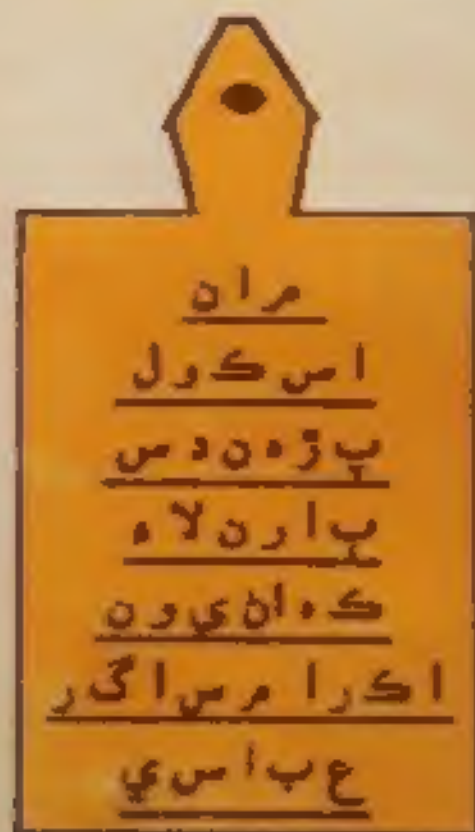

مان اسڪول پڙهنداس

ٻارن لاءِ ڪهاڻيون

اڪرام ساگر عباسي

سوره سنڌي ادب

صاحب خان سوره ميراثي

Cell No: 0344 3919786

0300 3404488

ماں اسکول پڑھندیں

(ہارن لاء کھائیں)

لیکے

اکرام ساگر عباسی

بالک ادبی اکیڈمی

نئون دیرو-لاڑکانہ

(مالڪيءَ جا هڙتي حق اداري وٽ هٿيڪا)

ڪتاب:	مان اسڪول پڙهندس
ليکڪ:	اڪرام ساگر عباسي
موضوع:	ٻارن لاءِ ڪهاڻيون
ڇاپو:	پهرين آڪٽ (۱۹۹۳)
ڳائڻو:	هڪ هزار
ڇپائيندڙ:	بالڪ ادبي اڪيڊمي نئون ديرو لاڙڪاڻو
ڪمپوزر:	ڀٽائي ڪمپيوٽر ڪمپوزس لاڙڪاڻو

مُلھ: ڏھ روپيا

لک پڙھ لاءِ پتو:
انعام عباسي
بالڪ ادبي اڪيڊمي
اسٽيشن روڊ نئون ديرو لاڙڪاڻو

Maan School Parhandus
Child Stories

By: Ikram Sagar Abbasi

Publishing By: Balk Adabi Academy Naudero Larkana

ارپنا

پيارن پُٽن
قادر، مالڪ ۽ لطيف

جي
نانءِ

اکرام ساگر عباسي

سٺا

۱. پهرين ڳالهه _____ ادارو ۶
۲. مهاڳ _____ امار راشدي ۷
۳. ڪاوش وارو _____ ۱۰
۴. پنهنجو ارادو _____ ۱۶
۵. ٻري سنگت جو اثر _____ ۲۰
۶. محنت جي مُرڪ _____ ۲۴
۷. مان اسڪول پڙهندي _____ ۲۸
۸. طرفن جي ڪچهري _____ ۳۴
۹. ڪانڊن جي پڙ تي قبضو _____ ۳۹
۱۰. جيت اسان جي ٿيندي _____ ۴۴
۱۱. ليکڪ جو تعارف (بيڪ ٿائيل تي) ادارو

پهرين ڳالھ

ٻار ۽ ڪهاڻيءَ جي ڪهاڻي، ڏاڍي پراڻي ۽ سندن پاري ڏاڍي پختي ۽ پيار پري آهي. فرق وڳو اهو آهي. ته اڳي ٻارن جي لاءِ ڪهاڻي جي ڪا پياري ناهي هوندي هئي. ۽ هاڻي اها جاءِ اچي سھڻ سھڻ ڪٽاپڙن ۽ ننڍن رسالن والاري آهي.

پيارو ٻارو

پوءِ ڪوٺا سارن ڪٽاپن ۽ رسالن جي وچ ۾ اسان به اوهانجي لاءِ هي سھڻ ڪٽاپي سلسلو شروع ڪيو آهي. جنهن جي هيءَ پهرين ڪڙي آهي. اميد ته هي سلسلو اوهان کي ڏاڍو وڻندو.

هي اٺي ڪهاڻيون جو ڪٽاپڙو ساڻو اڪرام ساگر عباسيءَ خاص اوهان جي لاءِ لکيو آهي. هي ڪهاڻيون ٻڌمي هڪ سادو، اوهان به سون وانگر ڏاڍا سرما ٽهندا ۽ هاڻ هڪ وڏي ۽ خاص ڳالھ ته اوهانکي ٻڌائڻ تي مرڻ ڪا وسري وئي. اها هيءَ ته ساڻو اڪرام اوهان جي لاءِ هڪ ناول پڻ لکي رهيو آهي. جيڪو پڻ پڌري شايع ڪيو.

پيارو ٻارو

هاڻي هي سھڻ ڪٽاپي جو سلسلو ان ڪٽ تي سمجهو ڇو ته هاڻي لڳاتار هڪ ٻي پريان ڪيترائي ڪٽاپ شايع ڪري رهيا آھيون. ايندڙ ڪٽاپن ۾ ڪهاڻيون، شاعري، لطيفي، سائنسي ڄاڻ ۽ عام معلومات بابت ڪٽاپ هوندا.

پيارو ٻارو

اسان جي اها پوري پوري ڪوشش آهي ته اسان اوهان کي وڌ ۾ وڌ تفصيلي علمي ادبي ۽ معلوماتي ڪٽاپ ڏئي سگهون. ان سلسلي ۾ اسان ڪيترا ئي ڪامياب ٿيون. تنهن ڪاڻ آگاهه ڪرڻ اوهان تي فرض ٿو رهي. اميد ته ڪٽاپ ٻڌمي پوءِ هي ڪٽاپ بابت پنهنجي راه لکي موڪليندا.

انعام عباسي

مهاڳ

پارلڻ کي فرشتو جو روپ سمجهيو وڃي ٿو. انهي جي بهتر تصوير ۽ قريبه جي اسان جي عظيمي ذميواري آهي. ان سان اسان عظيمو ٺاهيو آهي. ان جو جواب اسانکي پنهنجي جيءَ ۾ جهاتي پاتڻ سان ملي ويندو. پاڻ چوڪو ايندڙ وقت جو راءِ آهي. ان جو سمجهڻو ڪونه آهي. يا پار تصوير ۽ راءِ سان ڪلا هي ڪهڙي دلچسپي ڄاڻي ٿو. ان لاءِ اسان ڪلام سرچيو ئي ڏاڻو. پر پار هڪ هي دلچسپي ۾ ڄاڻي ٿو. ۽ اها اسان کيس ادب وسيلي ڏئي سگهون ٿا. چو ته، ادب شعور بخشي ٿو ۽ ڄاڻ وڌائي ٿو.

پار گل جهان فارڪ ۾ آهي. نه پٺاڙ جهان مضبوط ۾. اڄ جو پار پورو صلاحيت جو مالڪ آهي. هو ڪجهه نه ڪجهه ڪرڻ چاهي ٿو. پر هن کي ماحول جي گهرج آهي. ۽ اهو ماحول اسان تي کيس ڏئي سگهون ٿا. پر شرط اهو آهي، ته اسان ۾ سچائي هجي. ان لاءِ وڏي ۾ وڏي ذميواري والدين جي آهي. ان معاملي ۾ اگر هر سچينده ڏاڻو نه، پر پار جي پگڙين جو جوار چڙي پوي ٿو. سوال اهو آهي ته ڀارڻ کي اهو ماحول ڪيئن ڏجي. ان لاءِ پهرين شرط آهي ته، ڀارڻ کي ادب سان روشناس ڪرائجي. سٺا سٺا ڪتاب پارلڻ کي پڙهائجي.

انهيءَ حوالي سان ڏٺو وڃي ته سنڌيءَ ۾ ڀارڻي ادب جي اوسر عظيمي ٿي آهي. اهو هڪ وڏو سوال آهي پر ان هوندي به سنڌي ڀارڻي ادب سرچيندڙ موجود آهي. جي ڀارڻي ادب جي کوٽ کي محسوس ڪيو آهي ۽ چڱو چوڪو لکيو آهي. ۽ اهو ڦاٽو اڃا به ٺاهيندا پيا اچي. اهو ليکڪي مان اڪرام ساگر عباسي ۾ هڪ آهي. جنهن پارلڻ لاءِ ڏانهن سٺيون ڪهاڻيون لکيون آهن. جيڪي جديد دور جي گهرجي موجب لکيون ويون آهن.

پارلڻ لاءِ ڪهاڻيون لکڻ اڪرام ساگر عباسيءَ پنهنجو فرض سمجهيو آهي. مگر ڏٺو ٿو ڪي ملندا رها ۽ ڪو ڪهاڻيون لکندو ويو. سندس ڪهاڻيون حقيقت جو رنگ پيش ڪن ٿيون، جي ۾ پارلڻ لاءِ رٿو به آهي ته پيش ۾. اڪرام ساگر هر ڀر پارلڻ ڪهاڻيون نه لکيو آهي. پر هن پارلڻ لاءِ لکڻ پنهنجو فرض ڄاتو آهي. هونئن ڏسجي ته، اڪرام ساگر جو موضوع تحقيق ۽ تاريخ رهيو آهي. پر هن پارلڻ لاءِ ڪهاڻيون لکي اهو فرض به ٺاهيو آهي.

حقيقت جي نگاه سان ڏسجي ته ڀارڻي ادب ۾ ڪهاڻي گهٽ لکي وئي آهي. سالانڪ ڀارڻ جي ذهني پوروش لاءِ ڪهاڻي وڌيڪ ڀارڻ ڏنل صفت آهي. بنيادي طور تي پار شاعريءَ جي ڀيٽ ۾ ڪهاڻيءَ سان وڌيڪ دلچسپي رکي ٿو. تنهنڪري اسانکي پارلڻ لاءِ وڌ ۾ وڌ ڪهاڻيون لکڻ کپن. چو ته پار ڪهاڻي پڙهي.

اما پوءِ نتيجہ بہ پھچائي ٿو.

اڪرام ساگر جي هن ڪهاڻيءَ ۾ سبق سنڀال آهي، اهو سبق آهي،
ديس سان محبت جو، پڙهن جو، خدمت جو، دوست و دشمن جي سڃاڻڻ جو
اڪرام جون هي ڪهاڻيون وقتائينون بہ آهي نہ مقصد سان بہ پيوڻ وٺن سندن
ڪهاڻيءَ ۾ جيڪو پيغام آهي، اهو هر ٻار لاءِ آهي.

هن جي ڪهاڻيءَ جا ڪردار بہ مکي اوڀرا يا جُڙو ٿا هجن، بلڪ اهي
انسانجي تي پراسي موجود آهي. انهن جي احساس و جذبن کي هن قدر ذريعي
ڪاغذ تي قيد ڪيو آهي ۽ ان ۾ حقيقت جي رنگ پوڻ جي پوري ڪوشش
ڪئي اٿئي. ٻارن جي سچ، نفسيات و حرڪت کي هن جيئي جو تيشو پيش ڪيو
آهي. سندس هي ڪهاڻي ڪتاب ”مان اسڪول پڙهنس“ ۾ ڪل اٺ ڪهاڻيون
ڏنل آهي.

”ڪاوش وارو“ هيءَ ڪهاڻي انسانجي سماج سان واسطو رکي ٿي. توهان اهڙا
ڪيترائي ٻار اخبارن ڪهاڻين ڏٺا هوندا، جيڪي غرو پوءِ شوق خاطر ڪو نہ
ڪهاڻيتا آهن. پر انهن جي بہ ڪا مجبوري هوندي آهي. پر سوال اهو ٿو پيدا ٿئي
تہ، غريب والدين ٻارن کي پڙهائڻ پٺيان پوءِ ڪيئن ٿا ڪرائن؟ ان جو جواب
پڙهائيءَ جو ڳرو خرچ آهي. پوءِ ان ريت تعليم يافتہ نوجوان بہ بيروزگار وينا
آهي. نوڪريون وڳو سگهڻ ۽ رشتو تي ملن ٿيون. اهي ئي ڳالهون غريب کي
آڙن ٿيون. ۽ هو پنهنجي اولاد کي پڙهائڻ پٺيان پوءِ ڪيئن ٿا...

”پنهنجو ارادو“ هيءَ ڪهاڻيءَ ۾ محنت ۽ جدوجهد جو سبق ڏنل آهي. ڪهاڻيءَ
۾ ڏيکاريل آهي تہ، ڪيئن هڪ غريب ۽ پتير ٻار ماءُ جي هدايت تي عمل ڪري،
محنت ڪندو وڃي پنهنجي مقصد ۾ ڪامياب ٿئي ٿو. حقيقت ۾ ڪوشش ئي
ڪاميابي جي ڪنجي آهي. هڪ ٻار جي جدوجهد کي سامهون وٺي، ٻار وٽو مقصد
مائي سگهي ٿا.

”پري سنگت جو اثر“ هيءَ ڪهاڻي موضوع جي حوالي سان تہ ليکڪ آهي پر
ليکڪ ان سان ٺاهه، نہ ڪري سگهيو آهي، البت هيءَ ڪهاڻيءَ ۾ مقصد ضرور
سنڀال آهي.

”مان اسڪول پڙهنس“ هيءَ ڪتاب جي ٽائيتل ڪهاڻي آهي. جيڪا نهايت
پيوڻ وٺن ۽ خاصار ڪهاڻي آهي. ليکڪ هيءَ ڪهاڻيءَ ۾ جيڪا منظر نگار چئي آهي،
اما ڪمال جي آهي. پهرئين جي استادن جي پرڪارن کي واکو بہ ڪيو ويو آهي
تہ، هڪ محنتي استاد جي واکاڻ بہ ڪئي وئي آهي. ٻار ۽ والدين هيءَ ڪهاڻيءَ مان
شورو لاپ حاصل ڪندا.

”محنت جي مرڪز“ هيءَ ڪهاڻيءَ ۾ هڪ محنتي ۽ غريب ٻار جو قصو پٺايل
آهي. هو پڙهن لاءِ اٿو آهي، پر غريب سندس آڏو رڪاوٽ پٺيل آهي. ان لاءِ هر

پورو ڪري ٿو. ۽ چڱو نالو ڪٽائي ٿو. ۽ اهي ماڻهو جيڪي عاضيهءَ ۾ کيس
ڏکولائيندا هئا. جڏهن وٽس اچڻ ٿا ته، هو پوءِ به اخلاق ۽ ادب سان ساڻن پيشي اچي
ٿو. اها ئي هڪ ڪامياب انسان جي غريبي هوندي آهي. ڪهاڻي مقصد جي لحاظ
کان پورو آهي.

"ڪائنات جي پڙ تي قبضو" هيءَ علامتي ڪهاڻي آهي. يعني "ڇڏائي ڪرڻ
جو تجربو هميشه ڳڻي ۾ پوندو آهي. ڇڏائي به ڪرڻ کپي ٿو، اها به حد جي اندر.
هي ڪهاڻيءَ ۾ سنڌوستان ڌاريا جيڪي ويل وهائي رهيا آهن. ان جو عڪس
علامتي انداز ۾ چٽيو ويو آهي.

"طوفان جي ڪچهري" هيءَ ڪهاڻي نهايت شاندار ۽ پاره جي احساس جي
پورو ترجماني ڪري ٿي. جنهن ۾ دلچسپي سان گڏ سبق به ڏنل آهي. ڪهاڻي
پنهجي پورو ٿاڻو ڇڏي ٿي. ٻولي نهايت وسندڙ استعمال ٿيل آهي. ڪهاڻيءَ ۾
ڏيکاريو ويو آهي ته، ڪيئن هڪ گروئنڊ ڀرڪرو پکيه جي ڳالهه کان متاثر ٿي
پنهجي ڏهن جو فيصلو ڪري ٿو. حقيقت ۾ هيءَ ڪهاڻي مڪتاب جي سر موڙ
ڪهاڻي آهي.

"جيت آسان جي ٿيندي" هي ڪهاڻيءَ ۾ ڌارين جا ساوڻي ڪوتوت
ڏيکاريو آهي. ۽ انهن جي خلاف جدوجهد جو سبق ڏنل آهي، جنهن ۾ ڌرتيءَ جي
سونهي ۽ سونپا کي وقت نقصان رسايو آهي، ڪهاڻيءَ ۾ ڏيکري جي ڪردار کي به
واڻڪو ڪيو ويو آهي. هيءَ ڪهاڻي به سبق سان متعارف آهي.

اسان وٽ اهو سوال عام رواجيو ويندو آهي ته، پهرين، پٺي، ٽيهه يا
چوٿه ۽ پنجهه درجي جو پڙهندڙ ٻار اهڙيون ڳالهيون ڪيئن ٿو ڪري سگهي. ته
اها حقيقت آهي ته، اڄ جو ٻار هي سائنسي درد جي پٺاوار آهي. هن انتهائي
چالاڪ ۽ حساس آهي. اسان وٽ ٻار اهڙا ڏهه سياڻا آهن جو انهن جي سرج يا
ڳالهه تي هيرت کائي سگهجي ٿي. اڪرام ساگر جون هي ڪهاڻيون سماج جو
هڪ حصو آهي. انهيءَ سماج جو حصو جنهن ۾ نوجوان ۽ اسان سڀ وڃون ٿا،
اڪرام ساگر پنهنجي ڪهاڻين ۾ پاره جي احساس، ۽ جذبن سان گڏوگڏ سونهي
گهرجي جو پورو پورو خيال رکيو آهي. اڄ جو ٻار ڇا ٿو چاهي يا ڇا پنهنجي ٿو
چاهي. انهن سڀني ڳالهه جو جواب ترهائڻي هن ڪهاڻين ۾ ملي ويندو. مونکي
پتو آهي ته، اڪرام ساگر عباسيءَ جو هي مڪتاب پاران ادب ۾ اهو جاءِ
والا ويندو.

امام راشدي

(پير جوڳو - ٿرڻ - ديتا)

۲۱-۳-۱۹۹۳ع

ڪاوش وارو

عرفان جي جي گهر ۾ نمر جو وڏو وڏو هوندو هو. اڃان سڄ ئي نه اڀرندو هو ته ان وڏ ۾ جهرڪيه جا چرڙاٽ پئجي ويندا هئا. عرفان به جهرڪيه جو آواز ٻڌي سجاڳ ٿي پوندو هو. ۽ سمجهي ويندو هو ته منهنجي اٿڻ جو وقت ٿي ويو آهي. اڄ به معمول مطابق، عرفان اهو جهرڪيه جو آواز ٻڌي آرس پيئي اٿي ڪرڻ ٿيو.

ملڪي ملڪي هوا گهلي رهي هئي، جنوريءَ جا ڏهاڙا هئا. سڄو آگر ڪلر سان، اتيه اچو ٿي ويو هو جن ته رات جو ٻرڻ وڃي هجي. عرفان ٿڌ جي هڪري سڄو ڏڪيو پئي. پراڻو اجرڪ ڪٽه ڪي ويڙهيائين ته به ڏڪشي بند هڪر نه ٿيس. هو سٺو ملڪي ڏي ويو. ملڪي جو پاڻي به رات جي ٿڌ تي ٿري ٻڙا پئجي ويو هو. گهڻي گيڙن کان پوءِ ست منهن ڏوٽي ڪپت مان راتو هڪي ماني ڪشي کائڻ ويٺو ته مائس اندران چيس ته آبا بيهر ته ماني ٻاهر سڀڪي ڏيان. اتيه پارو ٿي. سڪل ماني وڃي، ٽريءَ مان ڪيشن ٽپندي؟

”بس امان، دير ٿي ٿئي. دير سان ويندس ته اخبارون ٿوريون ملنديون. ۽ پيا چوڪرا سرور اچي وڌيڪ ڪشي ويندا.“

آخري گرهم ڇهالڻندو، ڏڪندو ڏڪندو اخبارن واري آفيس روانو ٿيو. آفيس پهچي عرفان ڏٺو ته اڃان هڪو به چوڪرو ڪر نه آيو آهي، ۽ پنهل جيڪو اخبارن جو ٺيڪيلو هو، اهو به هڪو نه هو. عرفان پت جي وٽ وٺي. ڪپو ٿي گوڏا منهن ۾ ڏيئي ويهي ويو. رستي سان ويندڙ همراه کان ٽائيمر پڇيائين، جنهن ٻلايس ته ”ساڍا ڇهه ٿيا آهي.“

ٽائيمر ٻڌي عرفان عجب ۾ پئجي ويو ته هي وقت تائيه اخبارون به

اچي وينديون آهي. پر اڃ تہ استاد پنهل بہ اڃان مڪو نہ آيو آهي. ايتري
دير پر سعيد ۽ سجاد بہ هڪ ٻي پٺيان اچي پهتا. جيئن کي هن اخبارن
کان وڌيڪ استاد پنهل جي نہ اچڻ تي عجب لڳو.

”شايد استاد پنهل بيمار ٿي پيو هجي. ان مڪري مڪو نہ آيو
آهي. سعيد، ويهي ويهي تنگ ٿيندي چيو.

”پوءِ ڀلا هلو تہ بلو لائون جي آفيس ملي پاڻ ٿي ٿا اخبارون کڻي
اچون.“ ”اڃا پوءِ دير ٿئي.“ عرفان جيڪو سڀني کان سویر پهتو هو
تنهن بہ بيزار ٿيندي چيو.

”جيڪا توهان جي مرضي. هلو تہ پوءِ مهل سان هلون. ساجد بہ
اڻندي پنهنجي راءِ ڏئي.

اهڙي طرح ڪٿي چڻا کڏجي پنڌ ٿي پنڌ. بلو لائون جي آفيس ڏانهن
راهي ٿيا. رستي سان عرفان وڏي ٻيهر ٿاثير پڇيڙ تہ سوا ست ٿي ويا
هئا. چؤنڪ تي پهتا تہ هنن کي پٺيان ڪنهن سڏ ڪيو. منهن ورائي
ڏنائون تہ استاد پنهل تي وڃي نظر پيو. تنهن جي چوڻ تي مرڪ اچي
وئي. هو ڏاڍا خوش ٿيا. ويجهو اچي استاد پنهل کي ساجد چيو تہ
”استادا چڱو ٿيو جو اچي رنڊ. تہ اڃ اسان بلو لائون جي آفيس تائين
پنڌ مڪري ڏاڍا لڪجي پئون ها.“

”بس يار مار پويس. گاڏيءَ اڃ ڏاڍي دير مڪئي اچڻ پر. چڱو
هاڻي جلدي مڪيو. اڃا پوءِ وقت نہ وڃاير.“

اٺين ڪٿي چڻا پنهنجي پنهنجي حصي جون اخبارون کڻي جدا جدا
رستن سان موڪلا ڏيندا هليا ويا. عرفان جون اڌ کان بہ گهڻيون اخبارون
دوڪاندارن وٽ کڻي وينديون هيون باقي جيڪي پونديون هيس. اهي
بس اسٽاپ تي کڻائيندو هو.

بس اسٽاپ تي اخبارون کڻائيندي کڻائيندي هن پهرين جي بانگ
بہ اچي وئي. عرفان کي ڪجهه ٿڪ بہ ٿيو ۽ هڪ بہ لکي هيس.

تنهنڪري موٽل ۾ ويهي ويهي جا بسڪوٽ ۽ هڪ چانهه گهرائي پيئائين.

سرڪاري بس هلڻ جو هارون منهن ۾، عرفان به ان ۾ چڙهي هونڪا ڏيڻ لڳو. ”اچي وٺي اڃ جي تازي سنڌي اخبار ڪارڻ“. سفر ۾ ساٿ ڏيڻ واري ڪارڻ اچي وٺي اچي وٺي ڪارڻ“.

هڪ ماڻهو اخبار رڌتي ته ٻين به جن ريس تي هڪ ٻئي پٺيان وٺڻ شروع ڪيون.

بس ۾ ماڻهن جي ڏاڍي رش هئي. صدا پير پائڻ جي به جاءِ ڪا نه هئي. منشيءَ هڪل ڪري پيس ۾ آڙي چورا، لهر هيٺ توهان به ڏاڍو تنگ ڪيو آهي، ٻئي هنڌ وڃي مرد، اسان جي گاڏيءَ ۾ اچي چو پيا آهيو؟“

پر عرفان منشي جي دانهن ٻڌي ان ٻڌي ڪري پنهنجي اخبارن ڪهاڻن ۾ سگهڻ رهيو. ماڻهو ويا ٿي وڌندا. نيٺ منشيءَ اچي پنهن ڪان وٺي کيس چڱي هيٺ لائڻ، ۽ هڪ چهاٽ به وهائي ڪٽيائينس. عرفان کي چهاٽ جو سڀ ڪري ڏاڍو ڏک لڳو. اڪيون ڳوڙهن سان پر جي آيس، دل گهريس پئي ته جيڪر منشيءَ سان وڙهي پوي، پر پاڻ کي ننڍو سمجهي چڱ ڪري ٻي بس ڏانهن هليو ويو، اخبارون به باقي بچيون هيس، جن مان ڪجهه ان بس ۾ ۽ ڪجهه ٻيءَ بس ۾ ڪهاڻي گهر ڏانهن راهي ٿيو.

گهر پهچي عرفان ورائندي ۾ پيل ڪٽ تي آهلي پير، کيس ذهن ۾ اچان به منشي جي چهاٽ جو اثر هو، ۽ منشي تي ڏاڍيون جهڪاڻ پئي آيس، ان سان گڏ کيس ٻيءَ تي به ڏاڍي ڪاوڙ پئي آيس، جنهن وڳو اسڪول جي ٽي ۽ ڪتابن جي خرچ کان بچڻ خاطر، ننڍڙي عمر ۾ پورهيو پئي ڪرايس. عرفان کي اهو ڏينهن چڱي طرح ياد اچڻ لڳو.

جڏهن هو صبح جو سویر اتي ٿيلهو ڪلهي ۾ ڪري اسڪول هتي ويو ته
پش دڙڪا ڏيندي چوس. "ڪالهه مان اخبارن واري سان ڳالهائي آيو
آميان ته اڳتي منهنجو پٽ به توکان اخبارون کڻندو. تنهنڪري ڪتاب
رک ۽ سٺو اخبارن واري کان وڃي اخبارون کڻ.

عرفان جو منهن تي لهي ويو، ۽ ضد ڪري اسڪول وڃڻ لڳو.
جنهن تان پش ڪارڊ ۾ صدا ڳاڙهي ٿي ويو ۽ عرفان کان ڪتابن جو
ٿيلهو ٿري ڪٽ تي ٿئي ڪيائين، ۽ ٻه چار ڇڪائون به هئي ڪڍيائينس ۽
ڪارڊ مان دڙڪا ڏيندي چيائينس ته "آهه به نواب جو پٽ جو پڙهي
اڪابر ٿيندي، مان آميان جو سڄو سڄو ڏينهن سائيڪل تي مڇي
کڻائي ڪهائي ٿڪجي پير آميان ۽ تون آهه جو اسڪول ۾ وڃي ويهي ٿو
رهه."

عرفان انهن خيالي مان تڏهن آجرو ٿيو جڏهن ماڻس ڪٽ جي ڀڳو
۾ بيهي چيس، ڪهڙن خيالن ۾ آهه، اتي هاڻي ماني ڳڻو ڪاڏ.
تڪ ڪري عرفان چڻڪندي آيو، هٿ ڏوٽي ماني به کائڻ لڳو.
۽ ماءُ سان به ڪجهه ڪرڻ لڳو.

"اما مان رڌو ٿي، پوءِ به اخبارون کڻائيندس."

"نه پٽ! الله تنهنجي قسمت ڀلي ڪندو. مان ماءُ هر روز توکي
دعائون ڪندي آهيان." عرفان جي دل وڻ لاءِ ماڻس آلهه ڏيندي چيو.
"پر منهنجي ته پڙهڻ لاءِ دل گهرندي آهي. پڙهڻ کان سواءِ به ڪا
دوڪري ملندي آهي. پوءِ ته مان بس جو منشي ٿيندس." هن وضاحت
ڪئي.

ايتري ۾ عرفان جو پيءُ به سائيڪل سوڌو اچي پهتو، ۽ اچڻ
سان عرفان کان پيسا گهريائون. عرفان هتي ڏينهن جي اخبارن جيڪري
وٽر پاڻ وٽ رکي، باقي ٻهجه وارا سمورا پيسا پيءُ کي ڏنا. سندس
پيءُ، پٽ جي ڪمائي ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو. ۽ زال کي چيائين ته "ڏس

ڪمائي تو اچي ته وڻي به ٿو، نه ته پت وري پيو ڪهڙو ڪم ڏيندا آهن.
هر پت کي شاباس ڏيندو اٿس ڪمري ۾ هليو ريو.

انهيءَ اخبارون ڪهاڻيندي ڪهاڻيندي عرفان کي ڪيترائي مهينا
گفري ريا. ڪڏهن منشيءَ جا ڌڙڪا پئي کاڌائين ته ڪڏهن گراهڪن
جون چڙيون پئي مليس، جيڪي سڀ هو صبر سان سهي ويندو هو، جو
نه کيس اهو احساس هوندو هو ته مان اڃان ننڍڙو آهيان.

اڄ سج به لڙي ريو هو، پر اڃان به سنس اخبارون گهڻيون بچي
بيون هيون عرفان سوچيو ته ”جيڪڏهن ايتريون اخبارون بچي پونديون
ته گهڻو نقصان پوندو. ۽ شام به اچي ٿي آهي، تنهنڪري هاڻي رهڻي
رهڻي کڻي ڪهاڻيان، ته من ڪهي رجو.“

واقعي رهڻي رهڻي ڪهاڻي ڪري ڪافي اخبارون ڪهي وٺس پوءِ
عرفان پيسا ڳڻيا ته ويهه رپيا بچت ٿي هيس. جڏهن ته هونءَ چاليهه رپيا
بيچندا هيس. باقي پنج اخبارون واپس گهر کڻي آيو. پوءِ کي پيسا ڏٺائين
ته پئس ڪاوڙجي ريو. ۽ چيائينس ته خسر تون ڪهاڻي آيو آهيو. ۽ هاڻي
ڪوڙ ٿو ڳالهائين. عرفان رهڻي رهڻي اخبارون ڪهاڻي جي ڳالهه کي سچو
سڏڻ تي زور ڏنو ته، پئس اڃان به عثم سچو جي پيو ۽ کار مان مار به
ڪڍيائينس.

ڏهه رپيا گهٽ بيچائڻ تي پوءِ کي ڪاوڙيل ڏسي، عرفان جي
اخبارن ڪهاڻي تان دل ٽپي ڪڇي وئي، پر بي ڏينهن تي پوءِ جي مار کان
ڊڄي وري به اخبارون ڪهاڻي ريو. پر مرد ئي ڪو نه پئي آيس. تنهنڪري
اخبارون به گهٽ پئي کويس ۽ وري جڏهن اخبارون پئي ڳڻيائين، ته ڪڏهن
پوءِ جي مار پئي باد پويس.

اوچتو عرفان جي ڀريل بس تي وڃي نظر پئي، جيڪا هلڻ لاءِ
اڳتي پونتي ٿي وئي هئي. هو ان بس ۾ چڙهي پيو. هوڪو ڏٺائين ته
همراه سڏ ڪري اخبار ورتس، پيسا ڪڍيائين ته کيس ٻه رپيا کليل ڪو

نه هئا، تنهن ڪري عرفان پنجاهه رپيا وٺي بس پر مٿان لڳو. جي مان به
 رپيا جهلي، پيا پيسا واپس ڪيائين، ايتري ۾ بس اسٽاپ ڇڏي گهڻو
 اڳتي نڪري چڪي هئي، عرفان بس کي پيهارڻ لاءِ گيت وٺ بيهي، بس
 کي ڏک هئڻ، پر ڊرائيور بس کي نه روڪيو، تنهنڪري عرفان هلندڙ
 بس مان لهڻ جي ڪوشش ڪئي. هي جيئن هيٺ لهڻ جي ڪوشش
 ڪئي، ته سندس ڏنڊي مان هٿ نڪري ويس، ۽ عرفان ٽاپو کائي بس
 جي پويان ڦٽڻ جي هٿان اچي ويو.

پختو ارادو

ساجر پنهنجي عادت مطابق صبح جو سویر نند مان اتي، وهنجي
 سنهجي تيار تي گيرج تي ڪم ڪرڻ لاءِ پني ويو ته، اوچتو هن جي ڪن
 تي هوائي جهار جو آواز پيو، هن جو سڄو بدن پگهر پر چل ٿي ويو هو،
 ٻانهن سان نروڙ تان پگهر اڳهندي مٿي آسمان ڏانهن ڏلائي، هوائي جهار
 پنهنجي رفتار سان پرواز پر محو هو، ساجو ٿڌر ساهه پري حسرت
 ڀريل نظرن سان ان کي ڏسندو رهيو، سندس ذهن پر پراڻيون يادون تري
 آيون، ۽ اهي ڏينهن ياد اچڻ لڳس، جنهن ڏينهن هن جو امتحان هو، ۽
 هو وهنجي اچي، ماءُ جي پڪ پر بيٺو هو، ماڻهن ماني پچائي رهي هئي
 ۽ هي اسڪول وڃڻ لاءِ تڪڙ ڪري رهيو هو ته ماڻهن چيو هيس.

”ٻا بس دير ناهي اجهو ٿي راتل کي ماني کارايان.“

۽ پوءِ هن ماني کائيندي ماءُ کي چيو هو ته ”آمان! پلا هائي اهو
 پٽاءُ ته مان پڙهي جڏهن وڏو ٿيندس، ته پوءِ ڇا ٿيندس؟“

ماڻس چيو ته ”پت تون ضرور ڪو وڏو ڊاڪٽر ٿيندي، ۽ ان وقت
 تائين مان ڪراڙي ٿي ويندس، ۽ منهنجو پٽو پنهنجي ڪمزور ماءُ جي
 دوا ڪندو ته، مان ڏاڍي سرحي ٿيندس.“

اون هون، مان ڊاڪٽر، ڊاڪٽر ٿي ماڻهن جي آبروشي يا سڀرن
 ڪو نه هئندس، آمان، تو جهار ته ڏٺا آهن نه، مان ته انهن جو ڊرائيوڊ
 ٿيندس... ا... ۽ پوءِ توکي جڏي ڪاڏي سان وٺي ويندس.

۽ پوءِ ساجو مانيءَ جو آخري گرمه چپاڙيندو، ٿيلهو ڪلهي پر
 وجهي، اسڪول راهي ٿيو هو، مريم پت جون اهي ڳالهيون ٻڌي ڏاڍي
 خروش ٿيندي هئي، ۽ سمورا دڪ هڪ ٻيل پر وسري وينداهيس، ساجو
 لاءِ جو اڪيلو سهارو هو، هن کان پوءِ جو پيار، ان وقت ڪسجي ويو

هو، جڏهن ايمان هر پيءُ کي ابا، ۽ ماءُ کي امان ڪري سگهن، ته ڪو نه سگهيو هو، ساڃوڙ جو پيءُ سهامي هو، جيڪو ڏاڍي سان مقابلو ڪندي شهيد ٿي ويو هو، پهريان ته مريم کي معاوضو ڏيڻ لاءِ ڪافي دلاسا ڏنا ويا هئا، پر جيئن جيئن وقت گذرندو ويو، تيئن تيئن پنهنجن جي سھاري سان گڏ حڪومت جا ڏاڏا دلاسا به ڇڪوڙا ڏيکيا. مريم پنهنجن کي خطا ٿيلو ڏسي، دل ٿي دل پر پئي پھرندي رهندي هئي، هن سڀني پر سهني ماڻن جا سور ماندي خاموشيءَ سان ساڃوڙ جي مستقبل کي سنوارڻ شروع ڪيو هو، ساڃوڙ به ماءُ جي اميدن جو ڀرڻو ڀرڻو ڀرڻو رکيو، هو ڪڏهن به ماءُ سان ڪاوڙيو ڪو نه هو، پڙهڻ پر ته ڏاڍو هوشيار هو، ڏينهن رات محنت ڪري، هر سال اسڪول پر پهرين نمبر ڪڍندو هو، ۽ پنهنجي غريباني حال مطابق صفاتي به بهترين رکندي هو، اسڪول پر ڪڏهن به ڪنهن سان غراب نه ڳالهائين، ساڃوڙ جي اهڙي سلجشي طبيعت ڪري ڪيترائي اسڪول جا شاگرد ان جا دوست ٿي ويا هئا، جيڪي وقت سر سندس مدد به ڪندا هئا، ۽ استادن جو به سائنس ڏاڍو پيار هوندو هو.

ساجو ماء سان ٺار ۽ ٺفرا ڪري سرير تي اسڪول واهي ٿيو. هن امتحان ۾ به هميشه جيان، ساجو پنهنجي محنت سبب سڄي اسڪول ۾ پهريون نمبر ڪيڙو، هن سال شاگردن جي حوصلو افزائي ڪرڻ لاءِ رڪيل انعام ڏانهن ويا ۽ هڪ ڪتاب کيس مليو جيڪو هن وڏي فخر سان اچي ماءُ کي ڏيکاريو هو، مائٽس به پٽ جو ايڏو حوصلو ڏسي بهڪي پئي هئي، ڇو ته سندس من جون مرادون پوريون پئي ٿيون، پٽ جي ذهانت تي ٺار ڪندي مريم هر ڪنهن سان ساجو جي انعام جو ذڪر ڪرڻ لڳي هئي.

ساجوء ان ڪتاب جي هر ست ڪي وري وري ڦي پڙهيو.
جيستائين ڪنهن جملي جو مفهوم نه پئي سمجهيائين تيستائين ان جملي

کان اڳتي نه پئي وڌيو، ان چاهيو پئي ته ان سڄي ڪتاب کي سٺي نموني سمجهي. ان جي پٽايل راهه تي زندگي گذاري، نيٺ ڪتاب به پنهنجو رنگ لاتو ساجو، جي زندگي ۾ وڏو ڦيرو اچي ويو، محنت، صفائي، اخلاق، وڏن جو چيو سچ ۽ ادب ڪرڻ ته هو اڳ ئي سکيل هو، پر هاڻي ان ۾ ايمان به واڌو اچي ويو. ساجو ڪي ماءُ جي تڪليلن جي به سڌ پنهنجي وٽي هئي ته، ڪٿهه نه ڏينهن رات امڙ محنت ڪري پيٽ گذر ڪرڻ لاءِ لوڻيندي ٿي رهي. ڪڏهن ڪڏهن ته ساجو ماءُ کي رات جو وٺي ويو سڀ کان روڪيندو به هو "آمان سموري حياتي تنهن ڪم ڪيو اٿئي، هاڻي ته ڪجهه آرام به ڪندي ڪم".

"آبا ڪهڙو ٿي ڪم ڪريان، جيڪڏهن اهو به نه ڪيون ته پيٽ ڪٿان پالبو، پرائي در تي سوال ڪرڻ کان نه پلو آ، ته ڪجهه پنهنجي ڪڏن مان ڪم وٺجي، ۽ ها جڏهن تون وڏو ٿي نوڪري ڪندي، ته پوءِ مان پئي آرام سان نئون ڪندس، ۽ تون پيو ڪمائي اُتاجاه".

ساجو ماءُ جو اهڙو جواب ٻڌي ظاهر ته خاموش ٿي ويٺو هو، پر اندر ۾ ماءُ جي ڪرندڙ صحت جو ڏاڍو خيال هوندو هئس، ڇو ته جهڙي طرح ساجو ماءُ جو اڪيلو سهارو هو. اهڙي طرح ساجو لاءِ به ماءُ کان سواءِ ٻيو ڪو به هئڻو نه هو، انهي کي غريب ڏسي سندن مٿ مائٽ پيا لهرائيندا هئا ته مٿان ڪڏهن پيسا نه گهرن.

هن کي اهو ڏينهن به چٽو ياد هو، جنهن ڏينهن اونهار جي سخت گرمي سبب سندس ماءُ کي بخار ٿي پيو هو، ۽ وقت تي سٺي، درا نه وٺڻ ڪري اهو بخار ويو ٿي جان ۾ جاپون ٺاهيندو، ڀلا هجي انهي غريب وٽ ايترا پيسا جو ڊاڪٽر جي فيس کان سواءِ اسٽور تان دوائون به خريد ڪري سگهن ته درا به ڪرائي. سندس ماءُ به پئي دل کي دلا سا ڏيندي هئي ته اڄ نه سڀاڻي خوش ٿي ويندس. پر ٽپ مائٽس جي جان نه ڇڏي ۽ هڪ ڏينهن، بخار پاڻ سان گڏ مائٽس جو ساه به وٺي ورتو.

۽ اهڙي طرح هڪ ٻيو سهارو به ساجوءَ کان ڪڍي ويو هو. ساجوءَ ان ڏينهن کان پاڻ کي لاوارث ۽ پتير محسوس ڪيو هو. هن جو سڀ ڪجهه ته ماءُ هئي، جيڪا هن کان هميشه لاءِ رسي وئي.

ماءُ جي اڀرندي موت هن کان سڀ ڪجهه ڦري ورتو هو. اڄ نه هن وٽ صفائي هئي ۽ نه ئي وڏي پڙهڻ پر چاهه هيس. بس سڄو ڏينهن غم، بڪ، اڪيلاپ ۽ خاموشيءَ ۾ گذارڻ لڳو هو. ساجر جي بي وارث بڻجڻ تي ڪنهن به ماتحت کي ڪهڪاءُ، ۽ احساس ڪو نه ٿيو. جو ساجر جي ڪو مدد ڪري ها، ۽ سندس من ۾ ساندڀل سهڻي جي ساڀيان لاءِ ڪو سهارو بڻجي ها.

ساجوءَ کي ماءُ جا اهي چيل لفظ بار بار ياد اچڻ لڳا ته ۳۲ ٻرائي ڏو تي سوال ڪرڻ کان پوءِ آءٌ پنهنجن هٿن مان ڪم وٺجي.

ساجوءَ به پنهنجن مائٽن کان ڪڏهن به سوال نه ڪيو هو. هو سڄو ڏينهن موٽر سائيڪلن جي گريج تي ڪم ڪرڻ لڳو هو. ساجر کي اتان به وبلا ماني ۽ ٻه ٽي رپيا ملندا هئا، ۽ رات جي چئن پهرن مان جيئرو وقت جاڳندو هو ته ماءُ کي سنڀالي پيو روئيندو هو.

اڄ جيئن ساجوءَ جهاز کي ڏٺو ته وڏي شوق جاڳيس، ۽ دل ۾ هڪو ٻه ڪيائين ته امڙ سان ڪيل راعو ضرور نڀائيندس، هن جي ذهن ۾ هڪ ترڪيب سجهي آئي ته ڇو نه صبح جو اسڪول پڙهڻ وڃان ۽ شام جو گريج تي ڪم به مڪان. ساجوءَ اما ڳالهه پنهنجي استاد سان ڪئي، جنهن به ساجوءَ تي ترس کاتي رضا خوشيءَ سان ڪٽي ۽ اسڪول جي فيس وغيره جو خرچ پڪو پاڻ تي کنيون. ساجو ذهين ۽ اڳ ئي هو، وٽر جو رات جو دير دير تائين پيو پڙهندو هو، ته وڏي به اڳ جيان پهريون نمبر ڪٽڻ لڳو. ائين وقت ويو ٿي گذرندو ۽ ساجر به اسڪول مان ڪاليج ۽ ڪاليج مان يونيورسٽي ۽ يونيورسٽي مان پاس ٿي نڪتو. سندس ڀاڱي به اهڙو ڦاٽو جو نوڪري به جلد ملي وئي. نيٺ پنهنجي مقصد سان لڳاءُ ۽ منزل مائٽن جي جاڳڙ به وٺي لائو، ۽ ساجر کي جهاز جو پائٽيٽ (ڊوائيز) بڻجڻ جو آڌار ملي ويو.

پروپ سنگت جو اُشو

خليل پيءُ جو اڪيلو پٽ هجڻ هڪري سڄي گهر جو دادلو هو. هن کي نه ڪو چوڻ وارو هو، نه آڳڻ وارو، دل گهريس ته گهر جو ڪم ڪار به ڪري. نه ته ڪنهن وڏي جو خيال ڪندو هو ۽ نه ئي وري پينرن جو ئي چيو وٺندو، نه به ٻيو جواب ڏيندو هو. جيڪڏهن ڪنهن ڏڙڪو داب ڏسي ته ڪار جي ربهه پئي پوئس پنهنجا ته جيئن، تيئن ڪري صبر ڪري پئي ويا، پر پاڙي وارا سندس آزار کان تنگ ٿي پئس وٽ دانهيون بڻجي ايندا هئا ته ”پنهنجي لڏلي کي ڪجهه ڪنٽرول ۾ ڪر، نه ته اهڙن ٻارن کي ستارڻ، اسان کي به ايترو آهي.“

پئس کي ته خليل جي شرارتن جي خبر هئي، سو پاڙي وارن کي ايلاز منت ڪري پرچائي وجهندو هو، پر اڄ رات سندس پيءُ جي اڪهه مان ڄڻ ته ننڊ موڪلائي وئي هئي. هو ڪيتري وقت تائين ستارڻ کي ٽڪيندو رهيو خليل جي باري ۾ سوچيندو رهيو.....

”خليل جي ماءُ هائي چڱائي انهيءَ پر آهي ته خليل کي ڪجهه وقت لاءِ نانائي ڇڏي اچون، گهر کان ٻاهر رهندو ته، پاڻ ئي سڌري ويندو.“ خليل جي پيءُ زال سان حال اورو.

”جڳو بس هائي بس، پاڙي وارن جي دانهن ڏيڻ هڪري، پنهنجي معصوم پٽي کي گهر مان ڪڍندا، پوءِ جا پار ته ڄڻ ملائڪ آهي، ها، تنهن هينئو ڪر جو خليل کي اسڪول ۾ داخل ڪراو، پانهي خيال متجي وينئس، ۽ وقت گذارڻ لاءِ وٺو به ٿي پوئس.“ خليل جي ماءُ پنهنجي پٽ جي پر ڪشادي کيس نه به ٻيو روئدي ڏني، هن کي به اها صلاح وئي وئي. سو خليل کي اسڪول ۾ داخل ڪرائڻ لاءِ سوچيندو رهيو ۽ کيس ننڊ وٺي وئي.

خير جو پير ڏينهن ٿيو، ۽ خليل کي پيءُ اسڪول وٺي ويو ۽
هيڊ ماستر کي به ڀارت ڪيائين ته، ”اڪيلو پترو اٿس، بس سائين مڙني
خيال رکڻوسا.“

ڪجهه ڏينهن خليل صبح جو سویر اٿي پتي کڻي ٿاڻير تي
اسڪول پهچي ويندو هو، ۽ استاد کان مليل سبق به رات جو دير تائين
ويهي پڪو ڪري، پوءِ نند ڪندو هو، استاد به سمجهيو ته خليل ذهين
هجن سان گڏ محنتي به آهي، ۽ پڙهڻ جو به شوق اٿس، تنهن ڪري
خليل تان ڪجهه خيال گهٽائي ڇڏيائين.

صبح جا ساڍا اٺ ٿيا، گهند وڳو، سڀني چوڪرا اسيمبلي ڪرڻ
لاءِ اسڪول جي آڏو ميدان ۾ اچي ڪٺا ٿيا، پير گهند وڳو، ته عرفان
سڀني شاگردن جي اڳيان، هٿ ٻڌي قرآن شريف جي تلاوت شروع
ڪئي. ٽيون گهند وڳو ته، ٻه ٻيا شاگرد ترانو پڙهڻ لاءِ اڳيان آيا، ترانو
شروع ٿيو ته خليل به منهن هيٺ ڪيون، تڪڙو تڪڙو اچي اسيمبليءَ ۾
بيٺو. اسيمبلي پوري ٿي ته شاگرد جيئن قطار ۾ بيٺا هئا، تيئن ئي
قطار ڪيون. پنهنجي پنهنجي ڪلاسي ڏانهن عليا ريا، خليل ايمان
پنهنجي بئنچ تي ويٺوئي مس ته عرفان آيس
”خليل توکي هيڊ ماستر ڏو سڏي.“

”چو خير ته آهي.“ هو حيران ٿيندي پڇيس.

اڄ پها، صفا مار ۾ مري ويٺو، سائين رڌو توتي ڏاڍو ڪاوڙيل
آهي.“

خليل جو ڀيلو منهن ٿي ويو، ۽ دل ۾ هيڊ ماستر جي مار جو
تصور ڪندو، ڏڪندو ڏڪندو، هيڊ ماستر وٽ آيو.

”خليل تون اسڪول ۾ نئون آيو آهين، تنهن ڪري توکي هڪ
دفتر ڇڏي ٿو ڏيان، باقي اڳتي لاءِ ٿاڻير تي اسڪول ۾ پهچي ويندو
ڪر، لڄ نه ٿي ٿيني، تنهنجي عمر جا ٻيا چوڪرا پنهنجي درجي ۾ ٿا

پڙهڻ، ۽ تون آهيو جو هي وقت تائين رول پالتي ۽ هر وقت رجائي ڇڏيو
اٿئي. چڱو هائي ريج آئينده اسيمبليءَ ۾ ايندو ڪر، سمجهيندا.

خليل ته هي عمر تائين پيءُ جو ڏڙڪو به نه ٻڌو هو، تنهن کي جو
هيڊ ماسٽر هيلڊ سارا ڏڙڪا ڏنا، ته هن جو پڙهڻ تان رهيو ڪهيو ارواح
ئي ڪهي ويو، گهر مان ته هر روز ڪتاب کڻي اسڪول لاءِ نڪرندو
هو، پر ڪتابن جو ڦيلهو ٻڌل پر هيون سڄو ڏينهن وٽندو هو، شهر ۾
ڦيرين پائيندو. جڏهن ڪڏهن ته ڏنارن سان گڏجي، شهر جي ٻاهران
راه ۾ وهنجڻ لاءِ به، ويندو هو، پيءُ ماءُ خوش ته اسان جو سڪيلتو
پڙهڻ لاءِ ويو آهي، ۽ جڏهن موڪل جو ٿاڻيم ٿيندو هو، ته خليل به
ڦيلهو لوڏيندو گهر اچي لڪاء ڪندو هو.

چوندا آهي ته ”نپاڳو، نپاڳي کي سو ڪرم تان ڳولهي لهي
سو خليل به دوستي رکڻ لاءِ پاڻ جهڙي نثر نپاڳي، اندر کي ڳولهي ٿڌر.
جنهن خليل ۾ ٿوري ٿوري چوري جي به عادت وڌي، شروع شروع ۾ ته،
خليل گهر مان پيءُ ماءُ جا پيسا چورائي، اندر سان گڏ، ڪجهه پيسا
جي شيءِ ۽ ڪجهه پيسا جا سگريٽ وٺي چڪيندو هو، پر جڏهن خليل
جي ان عادت جي خبر گهر وارن کي پئجي وئي ته اهي پنهنجا پيسا
سنڀالي رکڻ لڳا، جڏهن خليل کي پيسا هٿ نه ٿي آيا ته وري هن گهر
جو ان کڻي دوڪان تي وڪڻڻ شروع ڪيو.

منجهند جا به ٿي رهيا هئا، ڪانڊو جي اک پئي ٽڪتي، خليل
جي ماءُ ۽ پيرون گهر جو ڪم ڪار لاهي، ڪمري ۾ وڃي ستيون
هيون. خليل به ماني کائي ڪٿ تي آهجي پيو. پر اک ٿيڙ ڪيون، ماءُ
کي پئي ڏٺائين، ته ڏند ڪري وئي آهي يا نه..... جڏهن خليل ڏٺو ته
سندس گهر جا پاتي آرام ۾ آهن، تڏهن اٿيو ۽ آهستي آهستي ڪمري
مان نڪري، سڌوان جي گندڙن مان ان جو جهول ڀري ڪپاڻ لاءِ دوڪان
تي ويو. اتان ڪجهه شيءِ، ۽ باقي پيسا جا سگريٽ وٺي، اندر کي

گهران سڙ هڪري، ٻئي چٽا سگريٽ پيشن لڳا، هانءُ کي اٿس سگريٽ
پيئندي هڪجهڙو ئي وقت گذري ويو هو، هاڻي خليل کي رات جو ڪنگهه به
شروع ٿي وئي، هر هانءُ سگريٽ هڪو نه ڇڏيا، ويتر ڏينهن ڏينهن وڌيڪ
ڇڪڻ لڳا، خليل کي ڪنگهه به ڏينهن ڏينهن وڌي وڌندي، هو
ڪنگهي، ڪنگهي ساڻو ٿي پوندو هو، ڪنگهن وقت سندس منهن ڳاڙهو
گتو ٿي پوندو هو ۽ اکيون هڪري اينديون هئس، ٻيڪ خليل کي ڊاڪٽر
وٽ وٺي آيا، ڊاڪٽر خليل کي ڇڪاسيو ۽ کيس ڪنگهندو ڏسي،
سندس پيءُ کي صلاح ڏنائين ته ”خليل کي ٽي ٻي جي اسپتال ۾ داخل
ڪراءِ،“ ڊاڪٽر جي اما ڳالهه ٻڌي، خليل سميت سڀني وائڙا ٿي ويا،
سندس پيءُ خليل جي علاج ڪرڻ ۾ گهڻا ڏينهن هڪو نه پر خليل تي ٽي
ٻي ايترو ته ڪنٽرول هڪري وئي، جو خليل ڪنگهندي ڪنگهندي هڪ
ڏينهن مري ويو.

مھنت جي شرڪ

منجهند جا ساڍا يارنهي ٿيا، هڪ هالڪ گھنڊ وجهائي، وسيس جو اعلان ڪيو. سڄي اسڪول ۾ شور مچي ويو، استاد ڪلاسي مان اٿي ٻاهر ڪڍجي ڪچهري ڪرڻ لڳا. ٻار ڊوڙندا، ڪاڪي الوءَ کان چولا وٺڻ لڳا، ته ڪي وڏي راند روٽ ۾ مشغول ٿي ويا. مطلب ته ساري اسڪول ۾ ٻارڙن جو ڪوڙ هو. ڄڻ به چولي جو ٿالو، هڪ پاسي کان رڳيون ويٺو هو. هو پنهنجون معصور نگاهون کڻي، انهن ٻارن کي ڏسي رهيو هو، جيڪي ڪاڪي الوءَ کان چولا وٺي رهيا هئا.

ڄڻ جو اهو لقاءُ ڏٺو ته سندس، اکين ۾ ڳوڙها ترِي آيا، ۽ مٿي آسمان ڏانهن منهن ڪري، ڄڻ دل تي دل ۾ الله کان پڇي رهيو هو ته،

”اِي منهنجا مالڪ، هي ڏسيءَ تڙا جو مون سڪهه کان چولي وٺڻ لاءِ هڪو به تيار نه آهي، ۽ ساڳائي چولا وٺڻ لاءِ ڪاڪي الوءَ جي وڙهيءَ تي ٻارن جو انبوهه لڳر پيو آهي.“ اِي منهنجا پالڻهارا، انهن کي هڪ ته سڪهه ڏي جو منهنجا به چولا آهي، ۽ مون کان به وٺ.“

ڄڻ ايمان انهن ئي خيالن ۾ هو ته وڏي گھنڊ وڳو، ۽ سڀ ٻار پنهنجي پنهنجي ڪلاسي ڏانهن واپس وٺڻ لڳا. ڄڻ ٻارڙن کي واپس وٺندو ڏسي، هڪ ٻار کي سڏ ڪري چوڻ لڳو، ”پٽو، منهنجا به ته چولا آهي. ڪاڪي الوءَ وٽ، ته چڻي به هڪوڏ آهي، پوءِ به مون کان چولا چو نه ٿا وٺو؟“

هي ٻار جلديءَ ۾ وڙهيس ته، ساڻي جهليو آهي، ته ان کان چولا نه وٺو ڇو جو، اهو ٻار آهي، ۽ سٺا چولا ڪوڏ ٿو وڌي اچي.“

”پر پٽو ڪالهه ته تنهنجي استاد، پاڻ به مون کان چولا گھرايا

هئا، ڏٺو هئي ته، جو پيسا گهريا هيا مانس، ته دڙڪا ڏيئي، واپس
ڪيو هيا ته. شايد ان ڪري لوهان کي روڪيو اٿائين.

جنم ساڳي نمائانيءَ سان کيس ڳالهه ٻڌائي، پر اهو چوڪرد
سواءِ ورندي ڏيڻ جي هليو ويو، ۽ جنم ٻيهر به دل تي دل پر پنهنجي
خالق کي پاڏائن لڳو ته، ۳ي هن دنيا جا ٺاهيندڙ مون معصوم، تنهنجو
ڪهڙو گناه ڪيو آهي. جو منهنجي لاءِ هر ڪنهن جي دل پر نفرت ۽
ڏڪار وجهي ڇڏيو اٿي؟، تو ڪالهه به ڏٺو هو ته، مان شام تائين بازار
پر به چولا ڪپائيندڙ رهيس، پر سواءِ مُرد جي، ٻيو ڪجهه به ڪونه
ٻڌيو، ۽ باقي چولا رات جو ويلو ڪري کاڌا هئاسين، ڇا مون کي انهن
ڏکي ڏولارن لاءِ يتيم ڪيو آهي؟، منهنجو بابا ته پنهنجي حق لاءِ وڙهي
شهيد ٿيو هو، ڇا تنهنجي گهر پر جيڪڏهن ڪوئي ڪاٺ هئي ها ته تون
ڇُٻ ڪري ويٺو ڏسڻ ها؟ منهنجي بابا کي به چورن ئي ماريو هوا، ڇا
شهيدن جي اولاد جو اهوئي ورثو ۽ ميراث هوندو آهي؟.

اڄ اٿي چو، جنم کي ٻن سالن جي پراڻي ڳالهه ياد پئجي وئي
هئي، هو پنهنجي بي وسيءَ ۽ بي عڪسيءَ تي ايترو ته وڻو جو ميرن
ڪوڙن تي مستقم ڳوڙها ڪري مٽيءَ جي ڪاري جهڙا ٿي پيا هئا.

وسيس کان پوءِ ڪاڪو الو ويڙهيءَ کي ڏکي وڃي انگريزي
اسڪول آڏو جهليندو هو، ان کان پوءِ جنم جا ڪجهه چولا کڻندا هئا،
۽ ڪجهه ٻچي پوئيا هئس. شام جو جڏهن ٺڪجي پوندو هو ته مولي
گهر ايندو هو ۽ رات جو ماءُ سان سور سليندي، هو پنهنجي مٺي ۽
معصوم آواز سان ماءُ کي چوندو هو ته ۳اما، جنهن ڏينهن اسٽادن کي
چولا ڏيندو آهيان ۽ پيسا ڪونه گهرندو آهيان، ته مينهنجا چولا وسيس
پر ئي ڪهي ويندا آهن، ۽ جنهن ڏينهن ماسترن کي چولا نه ڏيندو آهيان،
يا وري ڪانٺ پيسا گهرندو آهيان، ته ان ڏينهن منهنجا چولا ٻچي پوئيا
آهن ۽ رات جو ويلو به انهن تي گذاريندا آهيون. اما، پٽاءِ آهي پاڙي

وارا پلا روز گوشت، ۽ مڇي ٿا کائي ۽ اسان چوند ٿا کائون ۱۱۰.

ماءُ انهيءَ ٻالڪ جا اهي درد پريا لفظ ٻڌي پنهنجي ڳوڙهن کي روڪيندي چوڻدي هيس، ته ”هئا، پاڙي وارن جا گهر ڏٺي نوڪرين پر آهن، ۽ اسان غريب آهيون.“ پوءِ جسم چوڻدي هيس ته ”آمان، جيڪڏهن مان به نوڪري هڪيان ته پوءِ اسان به اهڙا ڪاٿا کائينداسين.“ ۽ ماءُ کيس چوڻدي هئي، ته ابا اهي پڙهيل لکيل آهن، ۽ تون اڃان ننڍو آهين. پوءِ ته تون پڙهيل به ڪونه آهين، توکي نوڪري ڪير ڏيندو، اسان ته بس اهڙي حال ۾ ئي الله جو شڪر ڪندا رهنداسين.“ ته ”پوءِ پلا مان پيو ڪجهه ڪنهن“ هن ٻڌي ماءُ کي چيو.

”نه ڀڄا ٿا اهي پر تي رهيا ته بيهائي اچيو ٿو، مڙهي پيو گذر ٿئي، نه ته مان اڪيلي چئي ڪيئن گهر ملائيندس، پاڙي وارن به غريب ڏسي رهنديون سيراڻن بند ڪيون آهن.“ مائٽس کيس مٿي تي هٿ گهمائيندي

”آمان! مان جڏهن بازار مان ويندو آهيان، ته ڪاڪو دين محمد دٻلي ڦاٽي پيار مان چوهر آهي.“ ڪيترا ڏهاڙا چولا ڪپائينديا مون وٽ ويند، ته درٻانڻن سڳاريان.“ جسم ماءُ کي دٻليءَ واري ڳالهه ٻڌائي.

نه نه جسم، ڦٽي نه ڪجهه، تون چولا ئي ڪپاء، جڏهن وڏو ٿين ته پوءِ پيو ڪجهه ڪجهه مان ڪي حجه مان چيو.

پر جسم جي دل چوڻي کان صفا ٽڪي ٿي پئي مٽي، هر ماسترن جو ڦٽو سهي سهي سائو ٿي پيو هو، آخر به ته ٻار هو، سو پنهنجي خد تي چڙهيو هو، سو هڪڙي پيو مڙي، ماءُ کان خد سبب پي پاسي منهن ڪري سسوهه پيو، مائٽس به سٺس دل رکڻ لاءِ نيٺ اجازت ڏني، ۽ چيائينس ته ”سوائي چولا کڻي وڃ، ۽ دٻليءَ کي به ڇڏ ته اسين غريب آهيون، ۽ تون رڳو ڊيڙو خرچي ڏيندي، ان مان اسان جو گهر

ڪيترن هلندو جيڪڏهن ۽ چار رپيا ڏين ته پوءِ مان تو وٽ هڪ
سڪان.

صبح جو سور ڄمڻ چولي جو ٿالو مٿي تي رکي نڪتو، اڄ هو
اسڪول جي بدران، درزي وٽ ويو، کيس چيائين ته "ڪاڪا، توکي
خير آهي ته اسان غريب آهيون، ۽ هتي چولي تي پيا گلر ستر ڪريون،
جيڪڏهن تون ۽ چار رپيا ڏيندين ته تنهنجي مهرباني ٿيندي، مان
هڪ ۽ سڪندس، ۽ اسان جو گلر ستر به ٿيندو، ۽ چولي ڪپاڻ ڪان
۽ جان ڇڏي پوندي."

ڏين محمد، ڄمڻ جون اهي ڳالهيون ٻڌي حيران ۽ ليو ته سندس
دل ۾ رحم ۽ ايس، ڄمڻ کي ڳرائڙي پائي، کيس هائو ڪار ڪئي، پوءِ
هر روز ڄمڻ درزي وٽ اچي هڪ سڪن لڳو، اهڙي طرح ڄمڻ کي ۽ ٽي
رپيا ملي پوندا هئا، ۽ چولي ڪپاڻ ڪان ۽ ٻي پير، جيڪي سندس هر
وقت هر جي دنيا ۾ وٺي ويندا هئا.

ڄمڻ پنهنجي ذهانت، هوشيار ۽ سخت محنت ڪري درزائي
جو هڪ جلد سڪي ورتو، ۽ هائي هو چڱو پلو درزي تي ويو، ۽ شهر
۾ چڱي هڪ ٿي ويس، اهي ڪالھوڪا پار ۽ اڄ جا آفيسر ڄمڻ وٽان
ڪپڙا سٻاڻڻ لڳا، ڪڏهن ڪڏهن ڄمڻ انهن کي پنهنجي محنت ۽ غربت
جا قصا ٻڌائيندو هو، هر ائين ڪرڻ سان ڄمڻ پنهنجي دل تان بار لاهيندو
هو، ۽ اڄ ڄمڻ روئڻ جي بدران پنهنجي ڪاميابي تي خوش ٿيندو هو،
ڪجهه ڏينهن کان پوءِ ڪاڪو ڏين محمد مري ويو ۽ سندس سمورو
دڪان، ڄمڻ هلائڻ لڳو. ٿورن ڏينهن ۾ ئي ڄمڻ شهر جو وڏو درزي
ٻڻجي ويو، هر ڪو وٽس ڪپڙا سٻاڻڻ لڳو، هڪ ڏينهن ڄمڻ جي سهڻي
سلائي جي هڪ ٻڌي انهن ماسترن منجهان، جيڪي سندس ماضيءَ ۽ ٻي
ڪانئس چولا وٺي پنهنجي لاءِ ڏاڪا ڏيندا هئا، هڪ ماستر ڪپڙا وٺي
سندس دڪان تي آيو، ۽ ڏٺائين، ته هي ساڳو ئي چولي وارو چوڪرو

(جمن) آهي جنهن کي اسان اسڪول ۾ چولا ڪپائن ڪونه ڏيندا هئاسين. اهو ڏسي کيس ڏاڍي حيراني ٿي ۽ ٻئي ٻه ڏينهن جمن کي ادب سان مخاطب ٿي چوڻ لڳو ته، استاد، ڪهڙا سلائي ڪرائڻا آهن، پر مهرباني ڪري جلدي سڄي ڏيو. ”جمن اهو ڏسي اٿي بيٺو، ۽ استاد سان وڏي ادب ۽ احترام سان مليو. استاد جي اکيهه ۾ شرمساري هئي، ۽ جمن جي اکيهه ۾ محنت جي ڦل جي پنڪا.

سان اسڪول پڙهندڙا!

اهو پهريون ڀيرو هو، جو منهنجي بدلي بهراڙيءَ واري اسڪول ۾ ٿي هئي. اسڪول ڇا هو؟ ٽي بينچون، هڪ وڏي ٽيبل ۽ هڪ پراڻو موڙو. ڪانن سان جڙيل منهن جنهن جا ٻه پاسا کليل، ته ٻه پاسا بند، جنهن مان هڪ پاسو پٿرن سان اوڙيل ته ٻئي پاسي کان ڪانڊيرن جي جاري هئي، جنهن تي جهولن جي منڍ ۾ گرم هوا کان بچڻ لاءِ هر هر پاڻي هاريندا هئا. ۽ منهن جي اڳيان هڪ وڏي نمر هئي، جيڪا سڄي اڳر تي چانر ڪيون پيئي هوندي هئي.

اهو اسڪول منهنجي شهر کان پنجن ميلن جي مفاصلي تي هو. مان هر روز سائيڪل تي ايندو، ويندو هوس، شاگرد ڪل اٺ ڇڻا هئا. جن ۾ ٻه چرڪريون به هيون. انهن مان ٻه پهريون درجو، زرينه ۽ نمرين ٽيه درجي ۾، ۽ باقي چار ڇڻا پنجون درجو پڙهندا هئا.

بشير به پنجون پڙهندو هو، هي ڏاڍو ذهين هو، ۽ پڙهڻ جو شوق به گهڻو هوس. مون پڙهڻ جو چاه ته سڀني ۾ هو، پر بشير ان سان گڏ هر شيار به هو. جنهن ڏينهن مان موڪل تي هوندو هوس، ته بشير سڀني چرڪرن کي باقائدي پڙهائيندو هو. منهنجي هوندي به سڀني جا سبق ۽ ڪوڙا، اهر ئي ٻڌندو هو. اهي سڀني شاگرد هارين جا پار هئا، پر اسڪول اهڙي ته سليقي سان ايندا هئا، جن اميرانا پار هجن.

پڙهڻ سان ايندو چاه ڏسي، مون کي ڏاڍو تعجب ٿيندو هو ۽ پنهنجي شهر وارن ٻارن جو خيال دل تي تري ايندو هو. ڪيڏي نه سهولت آهي شهر وارن ٻارن کي، هر درجي لاءِ استاد الڳ الڳ آهي، پر جيڪڏهن ڪنهن ڏينهن، ڪو استاد موڪل تي ويو، ته ڇڻ انهن لاءِ هيد جو ڏهاڙو ٿي ويو، خوشيءَ ۾ تهڪ ڏيندا، واپس هليا ويندا آهي.

مان اسڪول پڙهندڙ!

اهو پهريون ڀيرو هو، جو منهنجي بدلي پهراڙيءَ واري اسڪول ۾ ٿي هئي. اسڪول ڇا هراڙي ٿي پينچون، هڪ وڏي ٽيبل ۽ هڪ پراڻو موٽو، ڪاٺي سان جڙيل منهنجنهن جا ٻه پاسا کليل، ته ٻه پاسا بند، جنهن مان هڪ پاسو پٿرن سان اڍريل ته ٻئي پاسي کان ڪاٺي پيرن جي چاري هئي. جنهن تي جهولن جي منڍ ۾ گرمر هراڙي کان بچڻ لاءِ هر هر پاڻي هاريندا هئا، ۽ منهنجي اڳيان هڪ وڏي ڏند هئي، جيڪا سڄي آڱر تي چانو ڪيون بيٺي هوندي هئي.

اهو اسڪول منهنجي شهر کان پنجن ميلن جي مفاصلي تي هو. مان هر روز سائيڪل تي ايندو، ويندو هوس، شاگرد ڪل اٺ ڇٽا هئا. جن ۾ ٻه چوڪريون به هيون، انهن مان ٻه پهريون درجو، ٽيون ۽ ٽسرين ٽيون درجي ۾، ۽ باقي چار ڇٽا پنجن درجو پڙهندا هئا.

بشير به پنجن پڙهندو هو، هي ڏاڏو ڏهه هو، ۽ پڙهڻ جو شوق به گهڻو هوس. هوند پڙهڻ جو چاهه ته سڀني ۾ هو، پر بشير ان سان گڏ هوشيار به هو، جنهن ڏينهن مان موڪل تي هوندو هوس، ته بشير سڀني چوڪرن کي باقائدي پڙهائيندو هو. منهنجي هوندي به سڀني جا سبق ۽ ڪوڙا، اهر تي ٻڌندو هو. اهي سڀئي شاگرد هارين جا ٻار هئا، پر اسڪول اهڙي ته سليقي سان ايندا هئا، جن امير اٿا ٻار هجن.

پڙهڻ سان ايتو چاهه ڏسي، مون کي ڏاڏو تعجب ٿيندو هو ۽ پنهنجي شهر وارن ٻارن جو خيال دل تي تري ايندو هو. ڪيڏي ته سهولت آهي شهر وارن ٻارن کي، هر درجي لاءِ استاد الڳ الڳ آهي، پر جيڪڏهن ڪنهن ڏينهن، ڪو استاد موڪل تي ريو، ته جن انهن لاءِ عيد جو ڏهاڙو ٿي ريو، خوشيءَ ۾ ٽهڪ ڏيندا، واپس هليا ويندا آهن.

جڏهن ته انهن جي نگهباني لاءِ هيد ماستر، پير استاد مقرر ٿي گذريو آهي، جيڪو انهن کي سبق به ڏيندو آهي. پر اهي ڪٿي پيا به استاد وٽ پڙهي، وارو لڳندو ته چور ڪوئي جيان پڇي ويندا.

پر هي، جيڪڏهن مان نه ايندس ته به پيا پڙهندا، ۽ صورتحال لکندا، ۽ اهو پڙهڻن ته متان استاد اچي، ۽ اسان جو سبق نه کسي وڃي.

هڪڙي ڏينهن مون کي ڪافي دير ٿي وئي هئي. پر اسڪول اچي ڏٺو ته، سڀ شاگرد حاضر هئا، ڏاڍو لمبي ٿيس پنهنجي ٽوٽاڻي تي، ۽ دل ۾ هڪو به ڪير نه اڳتي اچڻ پر ايتري دير نه ڪندس، ۽ بشير کي چير ته ”بشير، اڄ ڏاڍو لڪل آهيان، تنهن ڪري تهن سڀني کي سبق به ڏي، ۽ ڪوڙا به ٻڌين.“ ۽ مان تنهن کي ٻيل تي رکي اکيون ٻولي ٿڪ پيڻ لڳس.

بشير سڀني جا سبق پڙها ۽ نئون سبق به ڏنائين، ۽ واندو ٿي اچي، منهنجي چنڪن کي زور ڏيڻ لڳو، مان اکيون پٽي کيس منع ڪئي ته ”مان شاگردن کان زور ناهيان ڏياريندو، شاگرد رڳو پڙهائڻ لاءِ هوندا آهن، نه ڪو زور ڏيارڻ ۽ گام هڪرائڻ لاءِ.“

منهنجو جواب ٻڌي بشير چون اکيون پٽجي ويون، ۽ حيران ٿيندي چيائين ته ”سائين اڳيون استاد ته اسان کان هر روز واري واري سان زور ۽ مڪرن هڻائيندو هو، توهان ته اڄ لڪل آهيو، جيڪڏهن زور ڏياريو ته، ڇا ٿي پيو؟ هره به شاگرد ته اولاد جي برابر ٿيندا آهن.“

”واقعي شاگرد اولاد جي برابر هوندا آهن ۽ اولاد کان زور به ڏياريا آهن، پر توهان جا امتحان ريجها آهن، تنهن ڪري توهان کي محنت ڪرڻ گهرجي، محنت کان سواءِ پاس ڪيئن ٿيندو.“

بشير جيئن ته مون سان گهڻو نري هو، تنهن ڪري وڏو تهڪ ڏيئي ڪلندي چيائين: ”ڇو سائين! گهر لاءِ تڪ جون رلهيون ٺهرائڻيون نه

اٿو ڇا، جو پاس نه ڪنئو..... ۱۱ ۽ محنت ڪرڻ لاڙ ٿا ڇڻا.
 اڳيون استاد ته اسان کان امتحان وارن ڏهاڙن ۾ چرندو هو ته،
 اڙي چورا، جيڪڏهن امتحان ۾ پاس ٿيو اٿو، ته سڄي ٻڌايو ته ڪنهن
 جي گهر تڪ جون رلهيون ٺاهيندا آهي. اسان به ٺاهيس ٿين جي پڙ کان
 چوندا هئاسون ته سائيه سڀني جي گهرا، پوءِ ڪنهن کي چونندو، ته تون
 تڪ جي رلهي ٺهرائي اچجان، ته ڪنهن کي ويهائو پراني اچڻ جو
 چونندو، اهڙي طرح سڀ ڪجهه نه ڪجهه پراني ڏيندا هئاسونس، ۽ پوءِ
 سائيه سڀني کي پاس ڪري ڇڏيندو هو. توهان کي خبر آهي ته مون
 کي الله سائيه پيڻ ڏني ڪو نه، ۽ امڙ ڪڏهنڪو مري وئي آهي، پر
 ٺاهيس ٿين ڪري مان به ڪجهه نه ڪجهه پراني ڏيندو هئومانس.
 شاگرد جي وائڻ اهڙي ڳالهه ٻڌي ٻي ته ڏاڍو ٿيس، پر بشير کي
 ڪجهه به هڪو نه چيم.

ڪيترائي ڏينهن گذري ويا، مان اسڪول ٽائيم تي ايندو هوس،
 ۽ ٽائيم تي موڪل ڪري، واپس هليو ويندو هوس، پر صبح جو جڏهن
 به ايندو هوس ته، رستي سان هڪڙو ٻالڪ ملندو هو، جنهن جي پتل ۾
 هڪڙي جر ٿيلهو هوندو هو، محسوس اٿس ٿيندو هو، ڇڻ ڪنهن
 اسڪول ۾ پڙهڻ ويندو هجي.

هڪڙي ڏينهن بشير کان ان جي باري ۾ پڇيڻ ته ٻڌايائين ته:
 ”سائيه اهو چوڪرو رڌانو شهر پوت پالش ڪرڻ ويندو آهي. پڙهڻ جو
 ڏاڍو شوق اٿس، پر رنجاري جو بهه مري ويو، ته مائٽي وڃي پئي
 ڪاڪي سان شادي ڪئي، هاڻي اهو پنهنجي مائٽي وٽ ويندو آهي.
 پهرين ته اهو مون سان پڙهندو هو، ۽ سائيه جڏهن اهو پالش ڪرڻ
 کان انڪار ڪندو آهي، ته ان کي مامو ڏاڍو ماريندو آهي، پوءِ سائيه
 اهو ڏانهن ڪري چرندو آهي ته، ماما مان اسڪول پڙهيندا“ پر سائيه
 ان کي مامو مار ڏيئي، ٻنهي پالش واري ڳوٺي ڪٿائي شهر موڪليندو

آهي. ۽ جڏهن شام جو مون سان ملندو آهي ته ٻيا ڪنڊو آ ته مون
پڙهي ماسٽر ٿينديون ۽ جڏهن مان ڊاڪٽر ٿيڻ جو پٽائيندو آهيان ته
ريڇاري جي اکيه مان ڳرڙها وهي پوئتا آهن.

مان بشير کان ان جو نالو پڇيو جنهن پٽايو ته سائيه ان جو نالو
”جمن“ آهي. ۽ ان جي مامي جو نالو نور احمد آهي. جيڪو سڄو
ڏينهن وڏيري جي ارطاق تي ريلو هوندو آهي.
چڱو بشير، جمن کي چئجانه ته سڀائي شهر وڃڻ کان اڳ پر
نئون وٽ ضرور اچي.

هي ڏينهن بشير سان گڏ جمن به آيو، جنهن جي هٿن ۾ ڪتابن
جي ٿيلهي پٿران پالش ۽ پرڻ رڪن جو ٿيلهر هو، مان جمن کان پڇيو
ته: ”جمن اسڪول ڇو نه ٿو پڙهيون؟“ منهنجو ايترو چوڻ ۽ جمن جو
سڏڪي پر پوڏ، من من وڃي بس ڪرائي مانس. چيائين ”سائيه
منهنجو ٻاٻو مري ويو آهي، ۽ امڙ به ڇڏي هلي وئي. مامي کي ته روز
چونڊو آهيان ته مان به بشير سان وڃي پڙهان، پر مامو مون کي مار
ڏيندي، شهر موڪليندو آهي.“ چڱو جمن تون اڄ وڃ، باقي شام مان
تنهنجي مامي سان ضرور ملندس.

اسڪول جي موڪل کان پوءِ بشير ۽ مان جمن جي مامي سان
ملڻ وياسين. خوش غير عافيت کان پوءِ مان جمن جي پڙهائي جي ڳالهه
چوري ته نور احمد، جمن جي نه پڙهائڻ جو سبب ٻڌائيندي، چيو:
”پهريان ته مون جمن کي اسڪول داخل ڪرايو هو، ۽ جمن به ڏينهن جو
اسڪول ته رات جو گهر ۾ پيو پڙهندو هو، پڙهڻ سان ان جو ايلو چاه
ڏسي مان به خوش ٿيندو هوس. ڀلا سائيه پتير جي پار جو ڀلو ٿئي ته
مان ڇو نه خوش ٿيان.....؟“

پر جڏهن امتحان آيا ته جمن کي استاد چيو ته تڪ جي رلهي
سبرائي ڏي ته پاس ڪيانه. هڪ ته سائيه اسان جي گهر ۾ هڪو تڪ

جي رلهي ٺاهيندو ٺاهي، پيو ته اسان غريب ماڻهو، ايڏا پشا به هڪو نه
 هئا، جو کڻي ٻئي هنڌان ٺهرائي ماسٽر جو انگل پورو ڪيون. ان ڪري
 جمن کي محنت ڪرڻ جي باوجود به ٺاهاس ڪيو ويو، پوءِ مان جمن جي
 پڙهائڻ کان بس ڪٿي، پر چوري کي اڃان به پڙهڻ جو شوق آهي.“
 نور احمد، اڄ مان جمن کي وري پڙهائڻ لاءِ تو وٽ آيو آهيان،
 جيڪڏهن تون راضي هجي ته سڀاڻي کان جمن کي اسڪول موڪلجانءِ
 باقي مان اوهان کان رلهيون ڪونه گهرندس.“ پهرين ته نور احمد
 انڪار ڪيو، پر پوءِ من من وڃي مڃيائين، ٻي ڏينهن مان اسڪول
 آيس ته جمن به آيو هو، جنهن جي اکين ۾ اڄ مایوسي ۽ ڳرڙهي جي
 بچاءِ خوشيءَ جي ٺهر هئي، ۽ ڪلهي تي ٻالڻ جي ٿيلهي بچاءِ ڪتابن
 جو ٿيلهو هو.

طوطن جي ڪچهري

پيارا ٻارو مان جڏهن ٺٽو هيس، بلڪل انهن ٻارڙن جيترو جي جا "گل ڦل" ۾ ٿوڻا شايع ٿيندا آهن، ته مان باپي ۽ امان کان ٿوري ٿوري ڳالهه تان ڪاڍجي، گهران نڪري ويندو هئس. اسان جي ڳوٺ کان سڌ پنڌ پري پير جو هڪ گهاٽو وڻ آهي. ان تي چڙهي ويهي رهندو هيس، ۽ سڄو سڄو ڏينهن گهر نه ويندو هيس. پيرن جي مند ۾ ان پير جا پير ڏاڍا منا ۽ ڀلا ٿيندا هئا. جيڪي کاتي پيٽ پري چڙهندو هئس، گهر جا پاڻي مون کي ڳولهي ڳولهي ٽڪجي پوندا هئا پر مان هجان ڳوٺ ۾ ته ڪنهن کان لپان به نه سو رات جو پاڻ ئي اچي گهر جو در وٺندو هوس. ۽ جڏهن بلب وسائي ڪٽ تي سهي پوندو هوس ته مون کي ان پير تي آزاد ويهندڙ ۽ اڌرندڙ پکي ياد ايندا هئا. اتي ڪانو به ويهندا هئا ته ڪهريون به، جهرڪيون به اچي ويهنديون هيون ته قوسيون به، ۽ ڳيرا به جهٽ پل اچي پر سهائيندا هئا، ته بلبليون به اچي ٿڪ ڀڄنديون هيون. انهن ۾ مان هڪ ڳالهه جڏهن به ويندو هئس ته ضرور ڏسندو هوس. انهن پکيه جو پاڻ ۾ ڏاڍو پيار هوندو هو، جيئن وڏڙا چوندا آهن ته "اڳي اهڙو امن هوندو هو جو شينهن ۽ هڪري هڪ تلاءُ تان گڏ پاڻي پيئندا هئا". اتي انهن سڀني پکيه کي گڏ گهٽندو ۽ کائيندو ڏسندو هوس.

هڪ ڏينهن ا. ڪول ۾ مون کي استاد سبق ڪڍي ڪرڻ تي ڏاڍي مار ڪڍي هئي، ان ڏينهن جيئن ئي رسييس ملي ته مان ڪتابن جو ٿيلهو ڪلاس ۾ ڦٽي ڪري گهر هليو ويس ۽ امڙ کي اچي سائڻ جي مار جي دانهن ڏنر، امڙ به دل جي هٽي فورم سر وٺي استاد کي پراڻا ڏيڻ لڳي

۽ چيائين ته ابا، پنهني اچي ته پٽايانس ٿي، توکي جيڪڏهن پڙهائڻو اٿس ته ان اسڪول مان نالو ڪڍرائي، ڪنهن ٻي اسڪول ۾ داخل ڪرائي، مونکي امڙ جو اهو فيصلو ڏاڍو وڻيو، ۽ سڄو ڏينهن گهر کان ٻاهر تي ڪونه نڪتس، جيڪو ٿي امڙ ڪم چيو اهو جهٽ ۾ ڪري پنهني آيس، نمائينون اکيون ۽ معصوم منهن ڪري امڙ سان گڏ ويهي ٿي رهيس. منهنجي ان هيٺاهين وٺڻ مان اهو مقصد ڪونه هو ته هڪو مان اهڙو فرمايو ڏار ۽ سدورو ٿي ويو هئس. پر مونکي اهو پڻو ٿيو ته مان، امان به مونڏانهن ڦري نه رهي ۽ اهو فيصلو مڪاني نه ٻڌي، تنهن ڪري پلو ان ۾ سمجهيم ته اهو هڪو ڏينهن امڙ جي پڪ ۾ هڪ سدوري پار جيان گذاريان.

شام جو بابا آفيس کان ڦٽڪو ٿيو، جيئن اچي ڪٽ تي سٺو ته مان امڙ جي پڪ ۾ بيهي، استاد واري ڳالهه ياد ڪرائي مائس. پر امڙ ڪن ٿي ڪونه ڏٺو، مون ائين سمجهيو ته امان پنهني ڳالهه تان گهڻو ڪري ڦري وئي آهي تنهن ڪري موڳو بڻجي ڪمري ۾ رهي وئس. رات جو ماني کائيندي، امان، باپي کي چئي ڏنو، پر بابا هڪ ئي جواب ڏيئي ڇڏيو، ته ”ٻه اسڪولن جي پيٽ ۾ ان اسڪول ۾ پڙهائي پلي آهي ۽ اياز کي ان اسڪول ۾ پڙهڻ مان وڌيڪ فائدو ٿيندو.“ بابا ڳالهائيندو به پنهني ۽ مونکي به پنهني ڏنائين. مان بابا جي ڳالهه اڪيه کان بچڻ خاطر ويس پنهني سمجهو ۽ ڪهو ٿيندو. پوءِ پلا مٽي ماسٽر کي پٽ جي ڀارت ته ڪري اچ نه ٿو ٺڌڪو سمجهي سدائين ٿر ماريس پيو. بابا جو اهو جواب ٻڌي امان به ٿڌي ٿي وئي.

پنهني ڏينهن ٺٽو مان آفيس ته بابا سڏ ڪري چيو ته ”ماني کائي وٺ ته اچ مان توکي اسڪول ڇڏي اچان!“
 ”ها بابا“، ڪري مان ماني کائڻ لڳس ۽ دل ٿي دل ۾ پير جي

وڌ ڪي به سنڀالڻ لڳس، تڪڙ ۾ ماني ڪاٺي، پاسو وٺندو گهر مان نڪري ويس ۽ وڃي پير تي چڙهي وينس.

هميشه جيان ان ڏينهن به پير تي هڪيترائي پڪي اچي ويندا. جيڪي پاڻ ۾ جهٽ کي ڪجهه ڪيون اڏري ٿي ويا، ڪجهه وقت کانپوءِ پري کان ٻه طوطا اڏرندا پئي آيا، جيڪي سٺو اچي پير تي ويندا. ويچارا ڏاڍا پڪيا هئا، سو انهن جو پير ۾ پڪل ڳاڙها پير ڦاٿا ته اهي تڪيندا ويا ٿي هيٺ ڪيرائيندا، ڪي اڏ ٿي ڪاڏائون ته ڪي رڳو ڪوڪڙا پئي چڙيائون.

جڏهن انهن پنهنجي جو پيٽ پرڄي ويو ته، ٻو ڦڙڪائي لهي رهي پاڻ ۾ ڳالهين ڪرڻ لڳا، انهن جي ڳالهين مان ائين پئي لڳو، ته هڪو گهڻي وقت کان پوءِ پاڻ ۾ مليا آهن. هڪ طوطي، پنهنجي ڏورانهين سفر بابت پئي سائي طوطي کي ٻڌايو پئي ته مان جتي رهندو هيس، اهو سر سبز علائقو هو. اتي هر قسم جا ميرا هوندا هئا، پيٽ ڀرڻ لاءِ گهڻي محنت ڪرڻي ئي ڪرڻ پوندي هئي. هڪ، ته ٻي وڌ ۾ ڦل تيار ملي ويندو هو، هيٺان هوڏانهن جا پڪي به اچي پيٽ ڀري ويندا هئا. تنهنڪري پري پري تائين اسان جي علائقي جي خوشحاليءَ جي هڪ هوندي هئي. مطلب ته ڏاڍو خوش هوندا هئاسون....."

"اڄوتو هڪ ڏينهن ان سرسبز ۽ شاداب، آباديءَ تي بارن اچي حملو ڪيو، اسان جيڪي اتي پڪي رهندا هئاسون، تن، ڇا ڪيو جو سڀني پاڻ ۾ گڏ ٿي وياسين ۽ انهن ڌارين پڪيءَ جو مقابلو ڪرڻ لاءِ تياري ڪئي سڀ، پر اهي ڌاريا پڪي وڏا چالاڪ هئا، تن اسان جي ٻڌيءَ ۽ ايڪي کي اهڙي طرح ٽوڙيو جو اسان، انهن ڌارين پڪيءَ کي ڇڏي، پاڻ ۾ وڙهڻ لڳاسون، اسان جي انهن رڳين ۽ اختلافن ڪري سارو علائقو ويران ٿي ويو، مون جڏهن ڏٺو ته انهن هوشيار پڪيءَ سان ڀڄڻ، اسان جي رس ۾ ٺاهي، سو مان ته پنهنجي جان بچائي ڀڄي آيس،

۽ هتي اچي ساهه پتيو آهي.

پئي طوطا پاڻ پر ڪچهري ڪري ٿيون ٿيون..... ٿيون.....
ڪندا لڏري ويا. پر مونکي پنهنجو پاڻ تي ڏاڍي ڪاوڙ اچڻ لڳي، ۽ مان
پنهنجو پاڻ کي ان طوطي جيان ڊجسڻ ۽ ٻڌل سمجهڻ لڳس، مونکي
پنهنجو ضمير ملامت ڪرڻ لڳو ته ”تون ان پڙهيو ۽ ڄاڻ بڻجي پنهنجي
قوم جي ڪهڙي خدمت ڪندي.....؟ تن ٻڌل آهين.....!“

”نه نه مان هاڻي ضرور پڙهندس، ضرور وڏو آفيسر بڻجندس،
پنهنجي قوم جو سچي دنيا پر نالو روشن ڪندس.“

خبر ناهي اڃان به اڳتي ڇا جو ڇا، هي خياليءَ پر پنهنجو پاڻ
کي چونڊو ويس، نيٺ پنهنجي ذهن کي هڪ جاءِ ڪري پير تان لٽس ۽
سٿو اسڪول هليو ويس.

ڪانون جي بڙ تي قبضو

اسانجي ڳوٺ جي ٻاهران، هڪ گهاٽو بڙ آهي، جيڪو سدائين سائو رهندو آهي. اهو بڙ نه رڳو هر ايندي، ويندي لاءِ چير ۽ چانو آهي. پر اتي رات جا چار ٻيو ڪانو به اچي رهندا آهن. جيڪي اهو بڙ سياري پر ٿڌ کان ۽ ارنهاري پر گرميءَ کان بچائيندو آهي. ڪانون پنهنجي انهن گهرن پر ڏاڍا خوش ۽ سکيا ستابا هئا، انهن کي پنهنجي ساٿي بڙ تي ڏاڍو ناز هوندو هو. ڪانون کي پنهنجي ٻچن جو مستقبل به روشن نظر ايندو هو. ڇو ته وڃڻ لاءِ انهن جي ٻچن کي هڪ ڀلو پڙ اڳ ئي موجود آهي ۽ ڪانون کي پتو هو ته، اسانجا ٻچا رهائش لاءِ ڪڏهن به ڌڪا ٿاڀا ڪو نه کائيندا. بيت پري ڪاٺ جو فن ته انهن کي صديون اڳ ئي مليل هو. تمام گهڻي چالاڪيءَ سان هو معصوم ٻارڙن کان لولو ڦري اڏري ويندا آهن. ڪانون کي ڪڏهن به معصوم ٻارڙن جي رونق تي قياس ڪو نه ايندو آهي، ڦري ڪاٺ کي هو بهادري سمجهندا آهن. توڙي جو هر سدائين ننڍڙن ٻارڙن کان ئي لولو ڦريندا آهن. انهن ڪڏهن به ڪنهن وڏي ماڻهوءَ کان نه نه لولو ڦريو آهي، ۽ نه ئي وري ڪا ٻي شيءِ ڦري سگهندا آهن. انهيءَ ڪري چئجي ته هو وڏي ماڻهوءَ جي طاقت کان ڊڄندا آهن، ۽ ڪسروڙن تي اصل ڪهل ئي ڪو نه کائيندا آهن. سو انهن ڪانون جا، بڙ جي ڪري ڄڻ سڀ مسئلا حل ٿيل هئا. ۽ هو ٻي فڪر لڳا، رڳو پنهنجي نلڪا نفسيءَ پر وقت گذاريندا هئا، جيڪڏهن ڪنهن ڪانو کي ڪٿي اڪيلو ڪاٺ جي ڪا شيءِ هڪ اچي وئي ته هو پنهنجو بيت اهڙو ته پريڏو، جو ڄڻ ته پنهنجي ملڪيت هجي، ۽ ان پر ٻي ڪنهن به ڪانو کي ڪڏهن به شامل ڪو نه ڪندو، ۽ ڪڏهن گهڻو بيت پرڇي ويندس، ته هر پاڻ جهڙو ٻي ڪنهن به ڪانو

کي سمجهندو ئي ڪو نه، رڳو وڙهسان، وڙهسان پيو ڪندو. پوءِ ڀل
 پيو ڪانو کڻي نه به وڙهيس، پر هو هر ڪنهن کي پيو لونگا هڻندو،
 جيستائين ڪر چڱي ڀلي چي نه ڪيندو هيس اوستائين مٿر ڦريل هوندو
 هيس.

اسان جي ڳوٺ ۾ آچر نالي هڪ چوڪرو رهندو هو. جنهن کي
 تئين ۾ لالو پٺاڻ کڻي ويو هو، اتي وڃي آچر جي مٽي ۽ پرون جا وار
 ڪوڙي، انهن مٿان الائي ڪهڙي دوا هڻي ڇڏيائين، جو اڃ تائين ان کي
 وار ڦٽي ئي ڪو نه ٿا، هو گنجو بڻجي ويو هو، ڳوٺ جي ڪيترن ئي
 پوڙهن، آچر کي ڏس ڏٺو ته ڪانو کي ماري ان جي رت، مٽي ۽ پرون کي
 هڻندي ته وري نوان سولن ٿي رار ڦٽي پوندن. ان ڏينهن کان آچر کي
 سٺائين گليل هٿ ۾ هوندي هئي ۽ جتي به ڪنهن ڪانو کي ويٺل
 ڏسندو هو ته نشانو وٺڻ لڳندو هو، نيڪ ڪانو به آچر مان اچي تنگ
 ٿيا. هڪ ڏينهن سڀني ڪانرن پاڻ ۾ صلاح ڪئي ته ”هن مصيبت مان
 جان بچائڻ لاءِ ڪو دستور ڳولجي، ائين نه ٿي جو هڪ هڪ ٿي سڀني
 ۾ موت مري وڃون، تنهنڪري ڪو ٽڪڙو ٻلو ڪرڻ گهرجي، جنهن
 جنهن ڪانو جو آچر نشانو ورتو هو، اهي ڪانو ته ڏاڍا جذباتي بڻجي
 ويا هئا، انهن جو خيال هو ته ”هاڻي جو هاڻي سڀني ڪانو هلي آچر جو
 جي گهر تي حملو ڪيون، ۽ گهر ۾ جيڪا به کائڻ جهڙي شيءِ ملي،
 اها کائي ڇڏيون، جيئن سڀاڻي آچر جو کي کائڻ لاءِ ڪجهه به نه ملي ۽
 پوءِ جڏهن بک لڳند ته پاڻي گهر جا پيا پاتي آچر کي سمجهائيندا ته
 اڳتي ڪانون سان هٿ چراند نه ڪر“.

انهن ڪانرن ۾ ٽڪڙو سٺا جهونو ڪانا به هيو، جيڪو وڏو
 ڏاهر هو، تنهن سوچي سڀني ڪانون کي چيو ته ٽڪڙو نه ڪريو مان
 پاڻي ٿو ان همراه کي مرد ڇڪايان، جهڙي ڪانو ڇا ڪيو جو هڪڙا
 ٺاهوڪا پنج ڇهه نوجوان ڪانو چوندي، ٻئي ڏينهن تي جيئن آچر گهران

نڪتون تيئن ڪانون اچي همراهه جي ٽڪڻ کي ورتو، هڪڙي ڪاٺ
 هيڏانهن اچي سندس ٽڪڻ کي ٽوڙيو هئي ٿي ڪٿيو، ته هتي وري هتي
 پاسي کان حملو ٿي ڪيو، نيٺ آچر جي ٽڪڻ رت سان ڳاڙهي هڪڙي
 وڌائون، پوءِ ته آچر خان انهيءَ جان بچائي پڇي ويو ڇو ته گهران نڪتون
 ڪو نه هو، وري ڪڏهن به ڪانون کي تنگ ڪرڻ جو نه سوچيائين، ان
 ڪاميابي جي ڪاٺو ڏاڍا خوش ٿيا ۽ جشن ملهائڻ لڳا، ۽ وري به اڪلا
 بڻجي زندگي گذارڻ لڳا. وقت ويو ته ٿي ريل ڪار جيان ڏڪندو،
 ڪيترائي ڪاٺو پنهنجي موت مري ويا ۽ ڪيترا ته وري بچي ۽ پر تنگي
 مئا. اهو ڏاهو ڪاٺو به پنهنجو وارو وجهائي ويو، انهن ٻوڙهن ڪانون جي
 جاءِ پري اچي ورتي، پر ڪٿي ٿا، اهي وڌڻ جي لپٽ پري سگهي...؟
 ويجهڙائيءَ جي ڳالهه آهي ته ڇهڻ ۽ ڇمڻ جو پاڻ به ڏاڍو
 جهيڙو ٿي پيو هو، انهن هڪ ٻي جا ڪيترائي هڪ ۽ ٻوڙها ماري وڌا
 هئا، ڇهڻ جيئن ته ڇمڻ کان ڏاڍا هئا. تنهنڪري سدائيه ڇمڻ کي
 ماري ويندا هئا، ڇمڻ جي اهڙي ته پري حالت بڻجي وئي، جو ڪانون
 کي به انهن تي رحم اچڻ لڳو، نيٺ ڪاٺو به ان پراڻي جهيڙي پر وڃي
 پيا. ڪانون کي ڇهڻ وڙهندي ڏٺو ته هو فيصلو ڪرڻ لاءِ راضي ٿيا،
 نيٺ ڪانون جي هڪڙي، ويچارڻ ڇمڻ جي جان بچي وئي، ڇمڻ ڏٺو ته
 ڪاٺو ڏاڍا رحمتل آهي تنهنڪري هڪ هڪ ٿي ڪانون جي ٻڙ تي ڏينهن
 جا چار ٻهر رهڻ لڳا، ڇو ته هر رات جو شوق شڪار تي نڪرندا هئا،
 ان هڪ هڪ ٿي اچڻ جي رفتار به هتي هتي ڪيو ۽ جڏهن ڇمڻ
 گهڻا ٿي ويا، ته وري ڪانون ۽ ڇمڻ پر جنگ شروع ٿي وئي، ڇو ته
 ڇمڻا ڏينهن جو ٻڙ تي ايندا هئا، ۽ هريان هريان ڪانون جي ڀڄڻ کي
 تنگ ڪندا رهندا هئا، جنهن تان پاڻ به جهيڙو به ٿي پوندو هيو، پر
 ڇمڻا جيئن ته ڏاڍا چالاڪ ۽ ويڙهاڪ هئا، ۽ ڪانون پر ان وقت ڪو به
 وڏو يا ڏاهو ڪاٺو ڪو نه هو، جيڪو پنهنجي ڏاهپ ۽ چالاڪيءَ سان

چمڙه کان پنهنجي بڙ کي آجو ڪرائي سگهي.
 ڪانون رڳو چمڙه جي، ان ظلم خلاف احتجاج ڪندي، سڄي
 ڳوٺ مٿان ڪان..... ڪان..... ڪان..... ڪرڻ شروع
 ڪئي.

نيڪ هڪڙي ڏينھن چمڙه جي سردار، ڪانون جي چڱي مڙس کي
 چيو ته ”هاڻي هينئر ٿا ڪريون جو بڙ کي ٻن حصن ۾ ٽا ورهائين. سڄي
 پاسي وارو حصو اسانجو، ۽ ڪهي پاسي وارو حصو اوهانجو، باقي
 پيلي! اها ڪان ڪان..... ڪان، ڪرڻ چڏي ڏيو.“

ڪانون جي سردار ۽ ٻين کي اها ڳالهه ڪو نه وئي، چيائون ته
 ”اهو اسان سان سراسر ظلم ۽ ڏاڍائي آهي، اسان اهو فيصلو ڪنھن
 به حالت ۾ قبول ڪر نه ڪنداسين.“

”آڇ يا سپاڻي نيڪ اسان جو به وارو ايندو ۽ توهان جون هي بڙ
 تان ضرور ٻاڙهه ٻڌينداسون، اسان توهان سان چڱائي ڪئي، پر توهان
 رفتار اسانجي جان جا دشمن ٿي پيا آهيو، اسان احتجاج ڪندا
 رهنداسين ۽ ڪانون جي سڄي نور کي متحد ڪري توهان سان ضرور
 مقابلو ڪنداسين، تيسين اسين ڪان..... ڪان..... ڪان..... ڪندا
 رهنداسين.“

حيت اسان جي ٿيندي

پيارا ٻارڙا ڇوڻا آهن ته ”هاڙو ڏيون ڪي به پيارو هو.“ ۽ اسان جي حضور صلح جن به پاڙي وارن سان سٺي نموني هلڻ جو حڪم ڪيو آهي. اڄ مان ترهان ڪي پنهنجي پاڙيسريءَ جي ڳالهه ٿو ٻڌايان جيڪر چڱي وقت کان منهنجي پاڙي پر اچي ويٺو آهي. اهو پاڙيسري ايڏو ته شرارتي آهي جو ايتن ڏينهن ۾ هڪ ڏينهن به آرام سان ناهي ويٺو. ڏينهن رات سڄي ڳوٺ ۾ نفرت پکيڙڻ لاءِ رهندو آهي هر ڪنهن سان ايٽا سبتا احوال ڪندو.

ٿورو هينئو جو اسان جو ڳوٺ پروان ڳوٺ کان وڌيڪ سهڻو ۽ خوشحال هوندو هو. ۽ اسان ڳوٺ وارا به سڀ پاڻ ۾ ڏاڍا خوش هوندا هئاسون. مطلب ته اسانجي ڳوٺ ۾ مزد ۽ بهاري هوندي هئي. وڏڙا ڏينهن جو ڪم ڪارن، ۽ رات جو ڪاٺيو ڪڍي ڳوٺ جي وڏيءَ اوطاق ۾ ويٺا. هڪ ٻئي سان سڄي ڏينهن جا حال احوال اڀريندا هئا. تان جو ڪڪڙ ٻانگون ڏيندا هئا. ۽ پوءِ هرڪو پنهنجي گهر راهي ٿيندو هو. ۽ وري صبح جو ٻوڇڻ ڪلهي تي رکي، هرڪو پنهنجي هڪوت ڪي وڃي لڳندو هو. ڏک ۽ ڳڻتيءَ جو ته نالو نشان ئي ڪونه هو. ڪنهن ڪي به ڪنهن سان شڪايت ڪونه هوندي هئي. ڇو ته سڀ ئي هڪ ٻئي جو تمام گهڻو خيال رکندا هئا. ڀلا هڪ ٻئي جي عزت ۽ احترام ڪي به ڇو نه. هوندا هئاسون سڀ پاڻ ۾ هڪ ئي قبيلي وارا. ڌاريو ته هيو ئي هڪو، جوان سان پيائي رکن ۾ جيڪڏهن ڪي پاڻ ۾ اٽڪندا هئا ته ان تي وقت انهن جو ڏاهه هڪرائي ڇڏيندا هئاسون.

اسان جو پاڻ ۾ ايڏو پيار، ميٺ ۽ محبت، همدردي ۽ ٻڏي پڪ

وارن ڳوٺ کان ڏٺي ڪانه ٿي ٻڌي. جن اسانجون اندران ٿي اندران پاڏون اڪيڙن شروع ڪيون، ۽ اسان پر نفرت جو اهڙو تہ بچ چئي ڇڏيائون. جو اسان هڪ ٻئي پٺيان ڪات ڪهاڙا کڻي، پنهنجي وياسيهه ڪاڏي ويو. قرب تہ ڪاڏي وٺي سگه. ۽ اهڙي طرح اسان هڪ ڌر مان ٻئي ڌر تہ ڏريون ٿي وياسيهه هڪ ڌر کي ٻي ڌر وارن جو منهن نہ ٿي وٺيو تہ ٻي ڌر کي پهرين ڌر وارن جو منهن نہ ٿي وٺيو.

نيٺ هڪ ڏينهن اسان جي ڳوٺ پر جهيٽو ٿي پيو ۽ رات جي راند کيڏي وئي. سارو ڏينهن، ٺڪاڻن واري عيد جيان اسان جي ڳوٺ پر بندوڻن جا فائر هلندا رهيا. حقيقت پر اسان جي ڌر وارن همراهن انهن سان ناانصافي ڪئي. ڪيترائي انهن جا مڙس ۽ زالون ماري وڌائون. پر اسان جا وڏا ويچارا مڙن تي ڪونه. ڪير انهن کي سمجهائي تہ، پنهنجا پيا مڙس ماريو، آخر جڏهن پاڻي ڪٿان کان بہ مٿي چڙهي ويو، تہ ٻئي ڌر جا همراھ جيڪي بيچيا هئا، سي پنهنجا تنگ وٺي راتو رات ڳوٺ ڇڏي هليا ويا. مارڻ وارا بہ پاڻ، تہ پٽن وارا بہ پاڻ... رات، رات کي ٿي ڪٿو ڪيترائي ڏينهن اسان جي ڳوٺ مان رات جي ٻوڙ ٿي ڪانه ٿي وئي. جڏهن ٻي ڌر جا همراھ هتان ويا ٿي تہ ارڇنگارون ڏني ٿي رٺا. ۽ وڏي آواز سان ٻئي چيائون تہ ”اسان کان اباڻن جا ڪڪ نہ چنو، اسان کي پنهنجي پناهه ڏيو. پنهنجا آخر پنهنجا اٿو.“ ۽ وڏا وڏا واسطا رجھي پاڏايائون ٿي تہ، ”اسان کان اهي رستا، پيچرا، ۽ گهٽيون جدا نہ ڪريو جن مٿان صدين کان اسان جا ابا ڏاڏا گهميا ۽ ڦريا آهن.“

پر اسان وارن وڏن پر جنون حد کان وڌيڪ هيو، سو ويندي ريندي بہ انهن جا راڻا لاهي ڇڏيائون.

پيار ۽ پاڻوھ جي وسني نفرت جو آکاڙو بڻجي وئي. جنهن سونهن، سڀيتا ۽ ميٺ محبت جي ڪري هيءَ وسني ملڪان ملڪ مشهور هئي، سا اجڙي برباد ٿي وئي. اڳي جيڪي هڪ ٻي کي ڏسي

ڪيرون ڪيرون پيا ٿيندا هئا. سي هڪ ٻي کان خوف کانڻ لڳا.
 ڪجهه ڏينهن کان پوءِ اسان جي پرواري ڳوٺ ۾ به اهڙي ئي قسم
 جا واقعا شروع ٿيا. جتان جي مڪڙي ماڻهوءَ، اسان جي اختلائي مان
 فائدو وٺندي، اچي اسان جي ڳوٺ ۾ پناهه ورتي، ۽ چيائين ته ”مان به
 توهان جو، ڏين جو پيا آهيان، جيڪڏهن مهرباني ڪريو ته مون بد نصيب
 کي به هن ڳوٺ ۾ ڪنهن ڪنم پاسي سان رهڻ جي اجازت ڏيو، مان
 توهان سان پاڻي رهنس، توهان سان هر ڌڪ ۽ سک، ريت ۽ رسم
 ۾ گڏ هونديس، مون تي رحم ڪيو، منهنجا ننڍڙا ٻچڙا آهن، توهان رت
 ڪجهه نه ڪجهه سڪون آهي، باقي اسان واري ڳوٺ ۾ ته باهه ٻريل
 آهي، سو ادا! مون سان قرب ڪريو...“.

اسان جي رڌڻ به ان جي رحم جهڙي حالت ڏسي، سوچيو ته
 ڳوٺ ۾ ڪافي جايون ويران ٿي ويون آهن، ۽ پنيون به غير آباد پيون
 ٿيون، تنهن ڪري سٺو آهي ته ان کي ڪنهن جاءِ ۾ رهڻ ڏجي، ۽ هڪو
 پني پارو به پيٽ گذر لاءِ ڏجي. ڀلو ته ان ۾ اڳي پوءِ اسان جو آهي،
 ڇو جو هڪ ته وري ڳوٺ ۾ روتق موٽي ايندي ۽ پيو ته، ڪنهن انسان
 سان ڀلائي ڪرڻ سان، آخرت ۾ به هڪا چڱي جاءِ نصيب ٿيندي، پر
 جيڪڏهن اسان سان سٺو نه هليو ته، ڳوٺ مان ڪڍي ڇڏينداسون،
 ڪري به ڇڏا سگهندو...!

اهڙي طرح اهو همراهه جتنجهو نالو محسن علي هو. اسان جي
 ڳوٺ جو رهاڪو بڻجي ويو، شروع شروع ۾ ته اسان ان جو رڌو آڏو پاڻ
 ڪيو. مهينو کن ته، ان جي گهر ۾ باهه ئي ڪرڻ پري هئي، ساري ڳوٺ
 وارن ان جي مهماني ٿي جهلي، ڪنهن رات جو ويلو، ڪنهن منجهند
 جي ماني، ته ڪنهن وري نيرن ٿي ڪرائي.

اسان جو ايلو پيار ۽ همنروي ڏسي محسن علي جو مٿو ٿي ٿوري
 ويو، ڀلا جنهن کي منت جي ماني، منت ۾ رهائش لاءِ سٺي جاءِ، ۽

مٿان وري جو آباد زمين به ملي، ته پوءِ اگهلي نه ويندو ته پيو ڇا
ڪندو...؟ تڏهن ته سياڻو به چيو آهي ته،
”موچڙو گهٽ، مائي آڏو ٿي.“

سر محسن علي به صفا مٿي تي چڙهي ويو، ويتر جو سرسبز
زمينون ڏٺائين ته دل ۾ سازشون ڪاريهر نانگ وانگر ڪڙڪڻ لڳس.
۽ اسان سان راتل مائل ٿي وڃڻ ڪري اسان جي ڪمزورين ۽ حالتن کان
واقف ٿي ويو. اهڙي طرح ڪڏهن ڇاپو ته ڪڏهن ماسي ٿي گهرايائين.
آخر ٿڙيءَ ٿڙيءَ تلاءَ وارو مڪر مڪري پنهنجو چنگو خاصو محلو قائم
ڪري ورتائين.

پيو ته وري اسان جي ڳوٺ واري سٺ سالي جي وڏيري کي،
سورهين سالي جي ڌيءَ به پرڻائي ڏنائين. اهڙي طرح اسان واري وڏيري
جو به محسن علي تي گهڻو راز ٿي ويو، جنهن مان فائدو وٺندي هر
پنهنجي من جون مستيون پوريون ڪندو رهيو.

ڪجهه وقت کان پوءِ محسن عليءَ وري وڏيري جي پٽ جي شادي
پنهنجي پيءُ مائٽن مان ڪرائڻ ٿي چاهي، پر ان لاءِ وڏيري کي شرط
وڌائين ته ”منهنجا اهي مائٽ به هن ڳوٺ ۾ اچي رهن...“.

اها خبر جڏهن ڳوٺ وارن پئي، تڏهن پاڻ ۾ صلاح صباب
ڪري، فيصلو ڪيائون ته سڀني گڏجي هلي وڏيري کي چئون، ته هاڻي
پيو ڪو به ڌاريو ماڻهو هن ڳوٺ ۾ رهڻ نه ڏينداسون.... پر اها ڳالهه
وڏيري کي چوي ڪير...؟ وڏيري آڏو ته ڪو ڪچي ئي نه سگهندو
هو....!!

ان لاءِ مڪر تيار ٿي ٿيو، ”شينهن کي ڪير چوي ته
تنهنجي وات ۾ ڌڀ...!“

نيٺ ان فيصلي کي ڪافي وقت گذري ويو، ۽ اها ڳالهه به سچي
ڳوٺ ۾ پکڙجي وئي، پر ٿيو ڪجهه به ڪونه، ان وچ ۾ محسن علي ان

ڪيل فيصلي جي مڪيه همراهن مان ڪن کي لاپڻ ڏئي پنهنجي پاسي
ڪري ورتو. ڪن جا وڏيري جي هٿان ڪم ٿي ڪرايائين، ته ڪن کي
نيڪ ڏيئي، پراڻيون دشمنيون پاڙڻ لاءِ تيار ٿي ڪيائين.

ايتريءَ طرح هو اسان ۾ اختلاف وجهڻ ۾ ڪامياب ٿي ويو
ڪجهه عرصو ته وري اها ڳالهه خاموش ٿي وئي. ڳوٺ جي وڏن
آدمشاريءَ سبب بلامني، چوراڪاري ۽ جهيڙا جهڻا به وڌي ويا. ڇو
ته وڏن جي ڪاٺي اچي ڳوٺ ۾ گڏ ٿي هئي. جنهن اسان نوجوانن کي
پريشان ڪري ڇڏيو هو. اسان نوجوان به نيڪ هڪ ڏينهن وڏو ٿورو ڪري
وڏيري جي ارطاق تي وياسين. وڏيري سان ڳوٺ جي ترقيءَ جون
ڳالهيون ڪندي ڪندي، اسان ڌارين جي اچڻ جو مسئلو به چيڙيوسين،
پهريان ته وڏيري اسان جي هڪ نه ٻڌي ۽ اسان کي ٿارڻ لاءِ هيٺاهين ٿي.
ورتيائين. پر جڏهن اسان نوجوانن جو خد ڏٺائين، تڏهن ڏيڏر وانگر
ٿوڪجي ويو، ۽ چيائين ته توهان ڪلهوڪا وات ڳاڙها چورا، مون سان
منهن سامهون ٿي رهيا آهيو، مان توهان کي چڱي طرح ڏسي رهندس.

هي ڏينهن ئي حد جي سويڊار کي گهرائي اسانجي ڪيترن ئي
نوجوان ساٿين تي ڪوڙا الزام هڻي گرفتار ڪرايائين. هيءُ جي ان عمل
سان، اسان اڃان به هٿ ٽاهي هاري، اسانجي جذبن ۾ اڃان به مهراڻ
جيان مستي آهي.

ڇو ته، جيڪا اڳي پوءِ اسان جي ٿيڻي آهي، ڪنهن ڏاهي سچ
چيو آهي ته، جنهن پنهنجي دشمن کي سڃاڻي، تنهن ڄڻ ته اڌ جنگ
ڪئي ورتي.

انهيءَ ڪري اسان به اڌ جنگ کڻي ورتي آهي. ۽ پنهنجي
جلو جهڊ تي پورو پروسو آهي ته باقي اڌ جنگ به کڻي وٺنداسون، ۽ ان
شرارتي پاڙي سريءَ کي وري سندس اڳي ڳوٺ جيان ڏليل ۽ خوار
ڪري کيس اسان پنهنجي پياري ۽ محبتي ڳوٺ مان به ٽڙي ڪينداسون.

اداري جا ٻارن لاءِ ٽي بهترين ڪتاب

سهڻل پيٽي	(ڪهاڻيون)	امام راشدي
گدر پنهجي ڏوڙ تي شينهن	(ڪهاڻيون)	امام راشدي
نيرو گدر	(ڪهاڻيون)	الطاف شيخ

جلد اوھان جي ھٿن تائين پهچندا

سڃاڻپ

پورو نالو: اڪرام الله عباسي اٿس.
 ڄم جو هنڌ پنجو ديرو ۽ ڄم جي
 تاريخ ۱۹۶۹-۸-۱۴ اٿس. ادب
 جي دنيا ۾ اچڻ کان پوءِ ”ساگر“
 تخلص اختيار ڪيائين. تخلص جيان
 ساگر آهي.

ادب ۾ ٿورو عرصو ٿيو اٿس جو، پير پاتو اٿائين. سٺو لکي ٿو.
 سٺو مطالعو اٿس. شل نه ڪو ڪتاب ور چڙهيس. پڙهي پورو ڪري
 پوءِ ڇڏيندس.

ادب جي ميدان ۾، شاعري سان شروعات ڪيائين. پر اڳتي
 هلي، شاعري گهٽ، مضمون ۽ ڪهاڻيون وڌيڪ لکڻ لڳو. هيل تائين
 مضمون، ڪهاڻيون ۽ شاعري سنڌ جي سمورن اخبارن ۽ رسالن ۾
 ڇپجي چڪا اٿس. هن ڪتاب ۾ ٻارن لاءِ بهترين ڪهاڻيون اٿس.
 سندس قلم اڃان وهندو ٿو رهي. سندس سوچ گهري ۽ تڪي آهي.
 تاريخ پڙهڻ سان ڏاڍو چاهه اٿس. تاريخ جي موضوع تي ٻه ڪتاب جلد
 اچڻ وارا اٿس. ڪتابن وٺڻ جو ڪوڏيو آهي. ادبي سنگت جو سرگرم
 ڪارڪن آهي. هن وقت غريب آباد محلي، نئون ديرو ۾ رهي ٿو.

(دا 9)

Maan School Parhandus.

Child Stories.

Ikram Sagar Abbasi

Balk Adabi Academy.

نالو : صاحب خان ميراڻي

ولد : بهادر علي

ادبي نالو : سورھ ميراڻي

جنم : 08.04.1975

جنم هنڌ : ڳوٺ ڪپڙو، تعلقو

رتوديرو، ضلعو لاڙڪاڻو.

حال اڏيريس : غريب آباد محلہ

نئون ديرو، تعلقو رتوديرو.

تعليم : M.A سنڌي

ڪرت : اسسٽنٽ سب انسپيڪٽر آف سنڌ پوليس

اڻ ڇپيل ڪتاب

ڌرتيءَ جا رکوالا (ٻارن لاءِ ناول) 1990 ع

سائرسهس گجن (شاعري) 2021 ع

برھ منجهارا بوند (شاعري) 2022 ع

صاحب ديوان سنڌي شاعر (تحقيق) اڻ مڪمل

موبائل نمبر : 3919786 – 0344

3404488 – 0300

اي ميل : sahibkhanmirani0@gmail.com

سوره سنڌي ادب

صاحب خان سوره: ميراثي

Cell No: 0344 3919786

0300 3404488